

Српска књижевност у Првом светском рату

Сербская літаратура
ў гады Першай сусветнай вайны

СРПСКА КЊИЖЕВНОСТ У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ
СЕРБСКАЯ ЛИТАРАТУРА У ГАДЫ ПЕРШАЙ СУСВЕТНАЙ ВАЙНЫ

КАТАЛОГ ИЗЛОЖБЕ
КАТАЛОГ ВЫСТАЎКІ

Народна библиотека Србије
Нацыянальная бібліятэка Сербіі

Београд, 2018
Бялград, 2018

СРПСКА КЊИЖЕВНОСТ У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ

Каталог изложбе

Ауторке изложбе и каталога
Нада Мирков-Богдановић
Милена Ђорђијевић

Координатор пројекта и изложбе
Немања Калезић

Дизајн изложбе и каталога
Растко Шурдић

Превод на белоруски језик
Дајана Лазаревић

Глави и одговорни уредник
Ласло Блашковић

Уредник
Драган Пурешић

СЕРБСКАЯ ЛІТАРАТУРА Ў ГАДЫ ПЕРШАЙ СУСВЕТНАЙ ВАЙНЫ

Каталог выстаўкі

Аўтары выстаўкі і каталога:
Нада Міркаў-Багданавіч
Мілена Джорджыевіч

Каардынатар праекта і выстаўкі:
Нэманя Калезіч

Дызайн выстаўкі і каталога:
Растка Шурдзіч

Пераклад на беларускую мову:
Даяна Лазаравіч

Галоўны і адказны рэдактар:
Ласла Блашкавіч

Рэдактар:
Драган Пурэшчыч

„Наша уметност је тамо где смо ми. Ми смо изгубили наше територије, али нисмо изгубили наше душе [...] Бачени смо били на начин на који још никад нико није био бачен, и ево где се, хитро као тигрови, дочекасмо на ноге. По Европи, Америци и Африци, разбацани као слама ветром, изражавамо смело своју уметничку мисао.“

Бранко Лазаревић поводом
Песама бола и поноса Милутина Бојића,
Забавник, Крф, бр. 4, 1917.

„Наша мастацтва там, дзе мы апынаемся. Мы страцілі нашы тэрыторыі, але мы не страцілі нашы душы [...] Мы былі павалены так, як ніхто ніколі павалены не быў, ды вась жа шпарка, як тыгры, усхапіліся на ногі. Па Еўропе, Амерыцы і Афрыцы раскіданья, нібы салома ветрам, выказываем смела сваю мастацкую ідэю“.

Бранка Лазаравіч з нагоды
Вершаў болю і гонару Мілуціна Боіча
Забайнік (Корфу), № 4 за 1917 год.

Реч о изложби

Изложба *Српска књижевност у Првом светском рату* организује се поводом сто година од почетка рата као последња етапа пројекта „Европеана збирке 1914–1918: сећање на Први светски рат“. Осмишљена је са циљем да представи значајне ствараоце и кључна дела у српској књижевној продукцији тога времена, да укаже на њене особености, будући да је рат из темеља преокренуо њен природни развој али и да истакне оне писце који су на самом зачетку осујећени у могућности да уђу у историју српске књижевности.

Уважавајући релевантне књижевноисторијске чињенице о литерарним процесима који су обележили овај период, изложба *Српска књижевност у Првом светском рату* обухвата уметничку и усмену поезију и прозу тога времена, дневничке записе, књижевну критику и есејистику, рукописну грађу, штампану и рукописну периодику и фотографије. Аутори ове изложбе нису желели да буду свеобухватни у смислу да фактографски пописују све књижевне појаве које су се одиграле у периоду од 1914. до 1918. године, већ је циљ био да се ослика дух једне књижевне етапе у суровом ратном контексту и да се укаже на то да српска књижевност, упркос томе што је из корена померена, успева да одржи континуитет. Штавише, поједине књижевне појаве и процеси започети у ратним годинама утрли су пут и изградили мост ка ономе што ће се у српској књижевности догодити са рођењем авангарде, а што ће касније изнедрити можда оно најбоље што нам је наша књижевност подарила.

Изложба је подељена у следеће сегменте или формално-тематске целине: „Бунт“, „У ропству“, „На ратиштима и у збеговима“, „Центри у егзилу“, „Песници бола и поноса“ и „Повратак ратника“. Изложбу прате и два издвојена сегмента, „Огледало“ и „Простор тишине“. Оваква концепција омогућава да се сагледају и главне поетичке специфичности српске књижевности у Првом светском рату. Ратне околности биле су погодно тле за развој родољубивих и пропагандних песама и документарно-уметничких прозних жанрова, дневничких, аутобиографских и мемоарских облика. Пропагандна литература постаје доминантна на ратној књижевној сцени. С губитком територије матичне државе, на начин јединствен у новијој европској историји, мапа српске књижевности прекраја се према ратним збивањима. Поред тога, српски књижевници и ствараоци нашли су се на обе зараћене стране, са осећањем трагичне подељености. Књижевни центри постају покретни, стварају се, гасе и померају широм Европе и света. Управо се кроз њих српска књижевност одржала и у њима је наставила да живи.

На крају, када говоримо о српској књижевности у ратном контексту, у периоду од 1914. до 1918, говоримо и о жртвама у књижевности, и о жртвама за књижевност – јер оне су увек тамо где уметност изостане.

Слова пра выстаўку

Выстаўка *Сербская літаратура ў часы Першай сусветнай вайны* арганізуецца з нагоды стагоддзя ад пачатку вайны ў якасці апошняга этапу праекта „Еўрапеана калекцыі 1914-1918: памяць пра Першую сусветную вайну“. Яна задумана з мэтай прадставіць значных творцаў і ключавыя творы сербскага літаратурнага жыцця таго часу, паказаць яго асаблівасці, паколькі вайна ў аснове перавярнула натуральнае развіццё, а таксама вылучыць тых пісьменнікаў, якія ад самага пачатку былі пазбаўлены магчымасці ўвайсці ў гісторыю сербскай літаратуры.

Прымаючы пад увагу адпаведныя гістарычна-літаратурныя факты літаратурнага працэсу, якія азначылі той перыяд, выстаўка *Сербская літаратура ў гады Першай сусветнай вайны* ўключае ў сябе вусную творчасць таго часу, мастацкую паэзію і прозу, дзённікавыя запісы, літаратурную крытыку і эсэістыку, рукапісныя матэрыялы, друкаваную і рукапісную перыёдыку, фатаграфіі. Аўтары гэтай выставы не імкнуліся да ўсёахопнасці ў тым сэнсе, каб фатаграфічна апісаць усе літаратурныя з’явы, якія мелі месца ў перыяд з 1914 па 1918 года. Намер заключаўся ў тым, каб адлюстраваць дух пэўнага літаратурнага перыяду ў жорсткім кантэксце вайны і паказаць, што сербская літаратура, нягледзячы на тое, што яна была ў корані зрушана, здолела-такі захаваць пераемнасць. Больш таго, некаторыя літаратурныя з’явы і працэсы, запачаткаваныя ў перыяд вайны, праклалі шлях і выбудавалі мост да таго, што будзе адбывацца ў сербскай літаратуры з узнікненнем авангарду, і таго, што пазней народжана – магчыма, найлепшага, атрыманага намі ў дар ад нашай літаратуры.

Экспазіцыя падзелена на такія сегменты альбо фармальныя адзінствы: Бунт, У рабстве, На палях бою і ў бежанстве, Цэнтры ў выгнанні, Паэты болю і годнасці, Вяртанне воінаў. Выстаўку дапаўняюць і два асобныя сегменты – Люстэрка і Прастор цішыні. Такая канцэпцыя дазваляе адзначыць і асноўныя асаблівасці паэтыкі сербскай літаратуры гадоў Першай сусветнай вайны. Ваенныя абставіны далі грунт, спрыяльны для развіцця патрыятычных і прапагандысцкіх вершаў, дакументальна-мастацкіх праявістых жанраў, дзённікавых, мемуарных і аўтабіяграфічных форм. Прапагандысцкая літаратура становіцца дамінуючай на літаратурнай сцэне ваеннага часу. Са стратай тэрыторыі сваёй краіны – а гэта унікальная з’ява ў еўрапейскай гісторыі новага часу, – геаграфічная карта сербскай літаратуры перайначваецца адпаведна ваенным падзеям. Акрамя гэтага, сербскія аўтары і творцы апынуліся ў ваенным супрацьстаянні па розных бакі, з пачуццямі трагічнасці падзелу. Літаратурныя цэнтры становяцца рухомымі: ствараюцца закрываюцца, перамяшчаюцца па Еўропе і свету. Менавіта дзякуючы ім сербская літаратура захавалася і працягвала існаваць.

У рэшце рэшт, калі мы вядзем гаворку пра сербскую літаратуру ў кантэксце вайны, перыяду з 1914 па 1918 гады, то павінны гаварыць і пра ахвяры у літаратуры, а таксама пра ахвяры дзеля літаратуры – бо яны заўсёды ёсць там, дзе мастацтва адступае.

Бунт
Бунт

У српској књижевности се пред Први светски рат својим критичким и литерарним делима оглашавају песници, новинари, критичари и преводиоци окупљени око покрета Млада Босна. Њихова литерарна дела су неуједначене вредности – од младалачких покушаја, идеолошки обојених дела и политичких памфлета, до оних која најављују смену књижевних парадигми, односно критику традиције и књижевну авангарду. Због блискости са учесницима Сарајевског атентата, већина њих није преживела прогоне и хапшења, неки су изгинули као добровољци у српској војсци, а остали се нису оглашавали (изузеци су Иво Андрић и Перо Слијепчевић). Непосредно по избијању Првог светског рата, гасе се трајно или привремено и сва гласила у којима су књижевници окупљени око покрета Млада Босна објављивали своје радове (*Босанска вила, Народ, Српска ријеч, Српска омладина, Преглед, Отаџбина, Српски књижевни гласник* и др.).

У сербској литератури напредни Першај сусветнај вайны сваімі крытычнымі і літаратурнымі творами сцвярджаюцца паэты, журналісты, крытыкі і перакладчыкі, з'яднанія вакол руху “Маладая Боснія”. Іх літаратурныя творы былі неаднолькавай вартасці – ад юнацкіх практыкаванняў, ідэалагічна зарыентаваных тэкстаў і палітычных памфлетаў да тых творчых спроб, якія прадвясчалі змену літаратурных парадыгм, адпаведна, крытыку традыцыі і літаратурны авангард. З-за блізкасці да ўдзельнікаў Атэнтату ў Сараеве, большасць з іх не перажыла ганенняў і зняволенняў; некаторыя загінулі як дабрахвотнікі ў сербскай арміі, а тыя, што засталіся, маўчалі (выключэнні – Іва Андрыч і Пера Сліепчавіч). Непасрэдна пасля пачатку Першај сусветнај вайны згасаюць, назаўжды ці часова, і ўсе перыядчныя выданні, у якіх аўтары, згрупаваныя вакол руху “Маладая Боснія”, публікавалі свае творы (*Баснійская віла, Народ, Сербскае слова, Сербская моладзь, Агляд, Айчына, Сербскі літаратурны веснік* і г.д.).

„Они нису имали доктрине, утврђеног програма и статута; носили су их у себи. Њих није створила и ујединила једна идеја а priori, већ њихово живо и атавистичко осећање за слободу, за самопрегорење и нагон ка великом. [...] Бунити се и борити, па ма каквим поводом.“

Божидар Пурић, „Млада Босна“, *Крфски забавник*, 1917.

Иво Андрић (1892–1975), пре Првог светског рата поборник револуционарних идеја Младе Босне и интегралног југословенства. По избијању рата напушта студије на Филозофском факултету Јагелонског универзитета у Кракову и долази у Сплит, где га је ухапсила аустријска полиција. У тамници је у Шибенику и Марибору од јула 1914. до марта 1915, затим је до 1917. године у конфинацији у Овчареву и Зеници. Лирске медитативне записе *Ex Ponto* писао је у затвору.

Драгутин Мрас (1895–1915), као гимназијалац у Сарајеву активни је припадник Младе Босне, песник и писац програмског чланка младобосанаца „О поезији“ (*Босанска вила*, 1913). Као добровољац у српској војсци погинуо је у борби у близини Ћуприје. Пореклом је Словенац.

Владимир Гађиновић (1890–1917), књижевник и анархиста. У време Сарајевског атентата налази се у Швајцарској, одакле се прикључује као добровољац француској морнарици, потом борави у Паризу, а нешто касније одлази и у Америку, где ради на прикупљању помоћи и добровољаца за српску војску. Аугуста 1917. године отрован је у Швајцарској.

Перо Слијепчевић (1888–1964), књижевни историчар, германиста и активни члан Младе Босне. За време рата, у емиграцији, докторирао је на германистици у Фрибуру 1917. године. У току рата одлази у Америку са Владимиром Гађиновићем, где прикупља помоћ за српску војску у избеглиштву.

Милош Видаковић (1891–1915), песник и критичар. Као припадник Младе Босне пребегао је у Србију одмах после Сарајевског атентата. Пре бекства спалио је највећи део својих рукописа. Умро је у Велесу почетком октобра 1915. године. Постхумно му је објављена збирка песама *Царски сонети* (1918).

Димитрије Митриновић (1887–1953), српски авангардни критичар, теоретичар, филозоф, песник и преводилац, сарадник *Босанске виле* и *Бранковог кола* пре Првог светског рата, писац футуристичког манифеста „Естетске контемплације“ (*Босанска вила*, 1913). Студирао је филозофију, психологију и логику у Загребу, Београду, Бечу, Минхену и Тибингену, одакле је, по почетку рата, прешао у Лондон. Није се вратио у земљу. После рата објављује радове искључиво на енглеском језику.

Данило Илић (1890–1915), учитељ, преводилац, публициста. Обешен је у Сарајеву, фебруара 1915, као један од организатора Сарајевског атентата.

Боривоје Јевтић (1894–1959), књижевник и преводилац, један од идејних предводника покрета младобосанаца. Ухапшен је после Сарајевског атентата, а до краја Првог светског рата остаје заточен у тамници.

„У іх не было дактрыны, прынятай праграмы і статута; яны гэта неслі ў сабе. Іх стварыла і аб'яднала не адна нейкая ідэя, а рэлігія, а іх жывое і атавістычнае стаўленне да свабоды, да самаахвярнасці, а таксама інстынктыўнае імкненне да вялікага. [...] Бунтаваць і змагацца, у сувязі з чым бы ні было“.

Божыдар Пурыч. “Маладая Боснія” // *Корфскі Забаўнік*, 1917.

Іва Андрыч (1892-1975), да Першай сусветнай вайны прыхільнік рэвалюцыйных ідэй руху “Маладая Боснія” і аб'яднанага югаславіянства. Калі пачалася вайна, ён кінуў вучобу на Філасофскай факультэце Ягелонскага ўніверсітэта ў Кракаве і прыбыў у Спліт, дзе быў арыштаваны аўстрыйскай паліцыяй. У турмах Шыбеніка і Марыбора з ліпеня 1914 года па сакавік 1915 года, а затым у 1917 годзе высланы на пасяленне ў Аўчарава і Зеніцу. Лірычныя медытатывы нататкі *Ex Ponto* пісаў у зняволенні.

Драгуцін Мрас (1895-1915), як сараеўскі гімназіст быў актыўным удзельнікам руху “Маладая Боснія”, паэт і аўтар праграмага артыкула маладабаснійцаў – „Пра паэзію” (*Баснійская віла*, 1913 г). Як добраахвотнік сербскай арміі, загінуў баі пад Чупрыяй. Паходжаннем славец.

Уладзімір Гачынавіч (1890-1917), пісьменнік і анархіст. Падчас Сараеўскага атэнтата знаходзіўся ў Швейцарыі, адкуль пайшоў добраахвотнікам на французскі флот, затым пражываў у Парыжы, а крыху пазней адправіўся ў Амерыку, дзе ён займаўся зборам ахвяраванняў і мабілізацыяй добраахвотнікаў для сербскай арміі. У жніўні 1917 года атручаны ў Швейцарыі.

Пера Сліепчавіч (1888-1964), гісторык літаратуры, германіст і актыўны член „Маладой Босніі”. У час вайны знаходзіўся ў эміграцыі, атрымаў доктарскую ступень у Фрайбургу ў 1917 годзе. Калі ішла вайна, разам з Уладзімірам Гачынавічам выязджаў у Амерыку, дзе збіраў дапамогу для сербскай арміі ў замежжы.

Мілаш Відакавіч (1891-1915), паэт і крытык. Як удзельнік „Маладой Босніі”, адразу пасля Сараеўскага атэнтату перабег ў Сербію. Перад гэтым спаліў большую частку сваіх рукапісаў. Памёр у Велесе на пачатку кастрычніка 1915 года. Пасмяротна апублікаваны зборнік яго вершаў *Каралеўскія санеты* (1918).

Дзімітрые Мітрынавіч (1887-1953), сербскі авангардны крытык, тэарэтык, філосаф, паэт і перакладчык, супрацоўнік *Баснійскай вілы* і *Бранкавага кола* да Першай сусветнай вайны, аўтар футурыстычнага маніфесту „Эстэтычныя сузіранні” (*Баснійская віла*, 1913). Вывучаў філасофію, псіхалогію і логіку ў Заграбе, Бялградзе, Вене, Мюнхене і Цюбінгене, адкуль, калі пачалася вайна, перабраўся ў Лондан. У сваю краіну не вярнуўся. Пасля вайны публікаваў свае творы толькі на англійскай мове.

Даніла Іліч (1890-1915), педагог, перакладчык, публіцыст. Як адзін з арганізатараў Сараеўскага атэнтату павешаны ў Сараеве ў лютым 1915 года.

Борывое Еўціч (1894-1959), пісьменнік і перакладчык, адзін з ідэйных лідэраў маладабаснійцаў. Арыштаваны пасля атэнтату ў Сараеве і да канца Першай сусветнай вайны заставаўся ў турэмным зняволенні.

„Наше ће сене ходати по Бечу,
лутати по двору,
плашити госпoду.”

– запис Гаврила Принципа на зиду затворске ћелије

УМИРАЊЕ

Тромо се време вуче
И ничег новог нема
Данас све ко и јуче
Сутра се исто спрема

И место да смо у рату
Где бојне трубе јече
Ево нас у каземату
На нама ланци звече

Сваки дан исти живот
Погажен згњечен и стрт
Ја нијесам идиот
Па то је за мене смрт

Ал право је рекао пре
Жерајић соко сиви
Тко хоће да живи нек мре
Тко хоће да мре нек живи

– песма која се приписује Гаврилу Принципу,
објављена у часопису *Звоно* 8. марта 1919; према овом извору,
Принцип је песму написао у сарајевској тамници ексером на
металној посуди.

„Нашы цені будуць хадзіць па Вене,
блукаць па палацы,
палохаць паноў”.

– Запіс Гаўрылы Прынцыпа на сцяне турэмнай камеры

ПАМИРАЊЕ

Марудна паўзе час
І нічога новага не мае.
Сёння ўсе нібы ўчора,
Заўтра тое ж захавае .

І замест таго, каб на полі бою,
Дзе баявыя трубы гукаюць,
Мы вось у казематах
І на нас ланцугі бразгаюць.

Кожны дзень – адно жыццё
Таптанае, раздушанае і зламанае ...
Аднак я не ідыёт,
І для мяне гэта смерць.

Але добра казаў раней
Жераіч , сокал шэры,
Хто хоча жыць – няхай памірае,
Хто хоча памерці – няхай живе.

– Гэта верш, які прыпісваецца Гаўрылу Прынцыпу,
апублікаваны ён часопісе *Звоно* 8 сакавіка 1919 г; Згодна з гэтай
крыніцай, Г.Прынцып напісаў верш у Сараеўскай турме цвіком на
металічным посудзе.

Босанска вила: лист за забаву, поуку и књижевност – с објавом рата, а после скоро три деценије рада, прекида се излажење овог сарајевског часописа. Током 1913. и 1914. године уредници су били Никола Т. Кашиковић и Владимир Ђоровић, а књижевне прилоге објављују, уз готово све значајније писце тога времена, и припадници покрета младобосанаца.

Баснійская вила – часопис забаљалны, павучалны і літаратурны. Калі пачалася вайна, спыняецца выхад гэтага сараеўскага часопіса, які папярэдне існаваў амаль тры дзесяцігоддзі. На працягу 1913 і 1914 гадоў рэдактарамі яго былі Нікала Т. Кашыкавіч і Уладзімір Чоравіч, а свае літаратурныя матэрыялы ў ім публікавалі, нароўні амаль з усімі значнымі пісьменнікамі таго часу, і ўдзельнікі маладабаснійскага руху.

Перо Слијепчевић, *Помен Владимиру Гаџиновићу: на четрдесетницу*, Женева, Хрвати из Јужне Америке, 1917.

Пера Слијепчавіч, *Памяці Уладзіміра Гачынавіча: на саракавіны ўпакаення*, Жэнева, харваты з Паўднёвай Амерыкі, 1917.

Иво Андрић, „Ex Ponto”, Књижевни југ, Загреб, 1918. – Највећи део лирско-медитативних записа Андрић је написао у затвору. Одломци су почели да излазе у првом броју часописа Књижевни југ 1. јануара 1918.

Ива Андрич, „Ex Ponto”, Литературны Поўдзень, Загреб, 1918. – Большую частку лірычна - медытатывных записаў Андрич зрабіў у знявольненні. Адрыўкі пачалі з’яўляцца ў першым нумары часопіса „Літаратурны Поўдзень” 1 студзеня 1918 года.

У ропству

(заробљеништво, интернација и окупација)

У рабстве

(зняволенне, інтэрніраванне і акупацыя)

Током рата српски књижевници нашли су се као заробљеници и таоци по бројним затворима и логорима у Аустроугарској, Немачкој и Бугарској. Међу депортованима били су и Алекса Шантић, Светозар Ђоровић, Сима Пандуровић, као и бројни професори, новинари, књижевници и издавачи. Упркос трагичним околностима, у заробљеништву је покренуто неколико рукописних листова (*Српски глас* у логору у Гредигу, *Пулс* у логору у Ашаху), где су објављивани литерарни покушаји, дневнички записи, пригодне песме, али и хумористички интонирани садржаји који су заробљеницима били начин да се духовно очувају и забележе своје људско постојање пред чињеницом смрти и зла. Од јесени 1915. године до ослобођења у зиму 1918. године, на окупираној територији Србије остала је само неколицина наших писаца, док је већина њих пратила повлачење војске или је активно учествовала у борбама. Као последица оваквих историјских околности гасе се књижевни центри по Србији, премда се поједини писци својим књижевним прилозима оглашавају у *Београдским новинама*, које су биле окупаторско гласило.

На працягу вайны сербскія пісьменнікі апынуліся, як зняволеныя і заложнікі, у шматлікіх турмах і лагерах Аўстра-Венгрыі, Германіі і Балгарыі. Сярод дэпартаваных былі таксама Алекса Шанціч, Светазар Чоравіч, Сіма Пандуравіч, як і многія іншыя прафесары, журналісты, пісьменнікі, выдаўцы. Нягледзячы на трагічныя абставіны, у зняволенні заснавана некалькі рукапісных газет (*Сербскі голас* у лагеры ў Грэдзігу, *Пулс* у лагеры ў Ашаху), у якіх змяшчаліся літаратурныя спробы, дзённікавыя запісы, вершы на падзеі, але таксама і вытрыманыя ў гумарыстычным тоне тэксты, што для зняволеных было спосабам духоўна захавацца і зафіксаваць сваё чалавечае існаванне перад фактамі смерці і зла. Ад восені 1915 года да вызвалення зімой 1918 года на акупіраванай тэрыторыі Сербіі заставалася ўсяго некалькі нашых пісьменнікаў, тады як большасць з іх суправаджала адступленне арміі альбо актыўна удзельнічала ў баявых дзеяннях. Як выніку гэтых гістарычных умоў згасаюць літаратурныя цэнтры па Сербіі, хоць асобныя пісьменнікі са сваімі літаратурнымі матэрыяламі з'яўляліся і ў *Бялградскай газеце*, якая была органам друку акупантаў.

Борисав Станковић (1876–1927), један је од најзначајнијих представника реализма и зачетник модернизма у српској прози. Године 1915, као службеник Министарства вера, повлачи се са српском војском. У Подгорици је заробљен и интерниран у Дервенту, одакле је ослобођен јула 1916. До краја рата пише у Београду, у окупационом листу *Београдске новине*. Одломке успомена на тај период објављује 1919. године у часопису *Дан*, док су мемоари у целини, под насловом *Под окупацијом*, објављени постхумно, 1929. године.

Светозар Ђоровић (1875–1919), приповедач и романијер. По избијању рата ухапшен је, одведен у таоце, потом мобилисан и као војник послан у Мађарску. Прве три године рата провео је у логорима у Мађарској, одакле се вратио 1917. године смртно оболео.

Велимир Живојиновић Massuka (1886–1974), књижевник, драматург, књижевни и позоришни критичар и преводилац. Током Првог светског рата радио је у војној цензури и повлачио се са српском војском 1915. године преко Пећи, Рожаја и Подгорице до Сан Ђованија. Из Улциња је 1916. одведен у логор Болдогасоњ у Мађарској, данашњи Фрауенкирхен у Аустрији. У логору је остао до јесени 1918. године.

Сима Пандуровић (1883–1960), песник, књижевни критичар и преводилац. Године 1917. интерниран је у логор, најпре у Болдогасоњ, а потом у Нежидер, где је остао до краја Првог светског рата. Сабране песме под насловом *Оковани слогови* за време Првог светског рата издало му је Друштво хрватских књижевника, са напоменама које је послао издавачу из логора.

Алекса Шантић (1868–1924), прослављени песник пре Првог светског рата. У току рата затваран је као талац и оптуживан због својих родољубивих песама. Није објавио ниједан текст од 1915. до 1917. године.

Милорад Павловић Крпа (1865–1955), професор, публициста, преводилац, свестрани културни делатник. У току рата интерниран у логор Нежидер, где су настале његове Успомене из робовања.

Иво Војновић (1857 – 1929) правник и књижевник, дубровачки писац из српске породице. У лето 1914. у Дубровнику га хапсе аустријске власти и одводе у шибенски затвор одакле излази 1915. године трајно нарушеног здравља.

Борысаў Станкавіч (1876-1927), адзін з найзначнейшых прадстаўнікоў рэалізму і пачынальнік мадэрнізму ў сербскай прозе. У 1915 годзе, будучы супрацоўнікам Міністэрства па справах рэлігій, адступаў разам з сербскай арміяй. У Падгорыцы ўзяты ў палон і інтэрніраваны ў Дэрвенту, адкуль выпушчаны ў ліпені 1916 года. Да канца вайны друкаваўся ў Бялградзе, у органе акупацыйнай улады *Бялградская газета*. Урыўкі ўспамінаў пра гэты перыяд апублікаваў ў газеце *Дзень* за 1919 год, а цалкам мемуары пад назвай *Пад акупацыяй*, надрукаваны ўжо пасля яго смерці, у 1929 годзе.

Светазар Чоравіч (1875-1919), апавядальнік і раманіст. На пачатку вайны арыштаваны, узяты ў заложнікі, а затым мабілізаваны і салдатам адпраўлены ў Венгрыю. Першыя тры гады вайны правёў у лагерах ў Венгрыі, адкуль вярнуўся ў 1917 годзе смяротна хворым.

Велімір Жываінавіч Massuka (1886-1974), пісьменнік, драматург, літаратурны і тэатральны крытык, перакладчык. На пачатку Першай сусветнай вайны працаваў у ваеннай цэнзуры і адступаў з сербскай арміяй ў 1915 году праз Печ, Рожэе і Падгорыцу да Сан Джавані. З Улціня 1916 г. адпраўлены ў лагер Балдагасонь у Венгрыі (цяпер – Фрауенкірхен, Аўстрыя). У лагере знаходзіўся да восені 1918 года.

Сіма Пандуравіч (1883-1960), паэт, літаратурны крытык і перакладчык. У 1917 годзе быў інтэрніраваны ў лагер, спачатку ў Балдагасонь, а затым у Нежыдэр, дзе заставаўся да канца Першай сусветнай вайны. Зборнік вершаў пад назвай *Закаваныя склады* ў час Першай сусветнай вайны выдала Таварыства харвацкіх пісьменнікаў – з заўвагамі, якія аўтар даслаў выдаўцам з лагера.

Алекса Шанціч (1868-1924), праслаўлены да Першай сусветнай вайны паэт. У час вайны быў заключаны ў турму як заложнік, абвінавачаны за свае патрыятычныя вершы. Не апублікаваў ніводзін свой тэкст з 1915 па 1917 гады.

Міларад Паўлавіч Крпа (1865-1955), прафесар, пісьменнік, перакладчык, універсальны культурны дзеяч. Падчас вайны быў інтэрніраваны ў лагер Нежыдэр, дзе створаны яго „Успаміны з рабства“.

Іва Войнавіч (1857 - 1929) юрыст і літаратар, дуброўніцкі пісьменнік з сербскай сям'і. Летам 1914 года ў Дуброўніку аўстрыйскія ўладамі яго арыштавалі і адправілі ў Шыбеніцкую ў турму, адкуль быў выпушчаны ў 1915 годзе з істотна парушаным здароўем.

Sima Pandurović, *Okovani slogovi*, Zagreb, Društvo hrvatskih književnika, 1918.

Сіма Пандуровіч. *Закаванія складь.* – Загреб: Товариства харвацких пісменнікаў, 1918.

Примерци рукописног листа *Српски глас* који је излазио у логору у Гредигу током 1918.

Асобнікі рукаписнај газеты *Сербскі глас*, якая выходзіла у лагеры ў Гредзігу на працягу 1918 года.

J. Мидраговић, *Трагични дани Београда: Белешке из тринаестодневне владавине аустријске у Београду*, Београд, издање С. Б. Цвијановића, 1915.

І. Мідрагавіч. *Трагічныя дні Бялграда: Запіскі з трынаццацідзённага аўстрыйскага ўладарання ў Бялградзе.* – Бялград: выданне С. Б. Цвіянавіча, 1915.

Примерци рукописног листа *Лулс* који је излазио у логору Ашах у Аустрији током 1916.

Асобнікі рукаписнај газеты *Лулс*, якая выходзіла ў лагеры Ашах ў Аўстрыі на працягу 1916 года.

Београдске новине су окупаторски лист који излази у Београду од 1915. до 1918. са циљем да се успостави контакт немачке окупационе власти са српским народом. Уредници су Јурај Оршић-Славетички и Милан Огризовић. *Београдске новине* имају и књижевни подлистак за који пишу Исидора Секулић, Милутин Чекић, Борисав Станковић. У оквиру сталних рубрика „Балкански типови“ и „Београдске шетње“, у Београдским новинама Бора Станковић објављује прозне текстове о различитим темама.

Бялградская газета – акупацыйнае выданне, якое выдавалася ў Белградзе з 1915 па 1918 гг. з мэтай устанаўлення кантактаў нямецкай акупацыйнай улады з сербскім народам. Рэдактарамі яго былі Юрај Оршыч-Славетычкі і Милан Агрызавіч. *Бялградская газета* мела і літаратурны дадаток, у якім друкаваліся Ісідора Секуліч, Мілутин Чэкіч, Борысаў Станкавіч. У межах пастаянных рубрык „Балканскія тыпы“ і „Бялградскія прагулки“ у „Бялградскія газеце“ Бора Станкавіч апублікаваў праязныя тэксты рознай тэматыкі.

Милорад Павловић Крпа, *Успомене из робовања*, Нежидер (Мађарска), 1916.

Милорад Павловић Крпа. *Успаміны з рабства.* – Нежыдэр [Венгрыя], 1916.

Борисав Станковић, *Под окупацијом*, Београд, Одбор за издавање дела Борисава Станковића, 1929. – Одломци су претходно објављени у часопису *Дан*, бр. 9-10, 1919, стр. 145-148.

Борысаў Станкавіч. *Пад акупацыяй.* – Бялград: Камітэт па выданні твораў Борысава Станкавіча, 1929 [Урыўкі папярэдне публікаваліся ў часопісе „Дзень“, № 9-10 за 1919 г. с. 145-148].

На ратиштима и у збеговима
На палях бітваў і ў выгнанні

Као један од посебно присутних жанрова издвајају се ратни дневници који су настајали у рововима, збеговима, на ратиштима или у болницама. С обзиром на чињеницу да је рат из корена „померио природан развој српске књижевности” (М. Ненин), поред бележења догађаја који се збивају пред очевицима, у овај књижевни корпус сврставају се и усмене песме које често носе родољубиве покличе и имају пропагандну ноту.

Јак адзін з асабліва распаўсюджаных жанраў вылучаюцца ваенныя дзённікі, якія ствараліся ў акопах, у прытулках бежанцаў, на палях баёў і ў шпітальных. З улікам таго, што вайна карэнным чынам „парушыла натуральнае развіццё сербскай літаратуры” (М. Ненин), нароўні з апісаннямі падзей, якія адбываліся перад іх сведкамі, у гэты самы літаратурны корпус уключаюцца таксама вусныя песні, якія звычайна мелі характар патрыятычных заклікаў і прапагандысцкі тон.

Влада А. Поповић, *Српске ратне песме из европскога рата*, Солун, Штампарија Акварона, 1917.

Улада А. Попавић. *Сербскія военныя песни з еурпейской вайны*. – Салонікі: Друкарня Акварона, 1917.

Милосав Јелић, *Србијански венац*, Солун, Штампарија Влад. М. Анђелковића, 1917.

Миласау Елић. *Србијански венац*. – Салонікі: Друкарња Улад. М. Анђелкавића, 1917.

Милош Зечевић, *Дневник*, Крф, 1916–1918, рукопис, 1 св

Милаш Зэчавіч. *Дзэнінк*. – Корфу, 1916 -1918 [рукапіс, сш. 1]

Арсеније Ј. Здравковић, *Словенска душа*; Перун, народни гуслар, *Моравка Ђевојка и Свети Ђорђе*, Солун, Ратни пресбирио Врховне команде, 1917.

Арсеније Ј. Здравковић. *Славянская душа*; Перун, народный гуслар, *Мараўская дзяўчына і Святы Георгій*. - Салонікі: Ваеннае прэсбюро Вярхоўнага камандавання, 1917.

Јова с Косова, *У царству вечитог мира*, Крф, Ратни пресбирио Врховне команде, 1917.

Ђва с Косова. *У царстве вечнага спакоу*. - Корф: Ваеннае прэсбюро Вярхоўнага камандавання, 1917.

Миодраг Петровић, *Sidi-Abdallah: дневник из Првог светског рата*, 1918. - Дневник је илустрован и садржи ауторове скице и приче које их прате.

Миодраг Петровић. *Sidi-Abdallah: дзэнік з Першай сусветнай вайны*, 1918. - Дзэнік ілюстравані і змяшчае аўтарскія нататкі і апавяданні, якія і суправаджаюць ілюстрацыі.

Центри у егзилу

Цэнтры ў выгнанні

Експлозијом Великог рата, српска књижевност бачена је у неколико европских и светских центара, обезбеђујући на јединствен начин континуитет између наше предратне и послератне књижевности. Писци, публицисти, књижевни критичари, преводиоци различитих генерација, од ученика и омладинаца до професора и значајних писаца разнородних књижевних оријентација, делују у овим новим, ратним књижевним центрима.

Најзначајнији центри формирају се по мапи кретања српске војске (Ниш, Крф, Бизерта, Солун), а део српске интелигенције делује и у центрима широм света (Женева, Париз, Лондон, Торонто, САД и Јужна Америка.) у њима се одвија прави књижевни живот: штампају се књиге, објављују књижевна гласила, пишу критике и прикази који понекад прате на највишем нивоу светску уметничку и књижевну продукцију.

Выбухам Вялікай вайны сербская літаратура была закінута ў некалькі цэнтраў Еўропы і свету, таму унікальным чынам забяспечвала пераемнасць паміж даваеннай і пасляваеннай літаратурай краіны. Пісьменнікі, рэдактары, літаратурныя крытыкі, перакладчыкі розных пакаленняў, ад студэнтаў і моладзі да прафесараў і значных прадстаўнікоў розных літаратурных арыентацый, стваралі ў гэтых новых, абумоўленых вайною, літаратурных цэнтрах.

Найзначнейшыя цэнтры фарміруюцца па карце руху сербскай арміі (Ниш, Корфу, Бізэрта, Салонікі), а частка сербскай інтэлігенцыі дзейнічае і ў цэнтрах па ўсім свеце (Жэнева, Парыж, Лондан, Таронта, ЗША і Паўднёвая Амерыка). У іх развіваецца сапраўднае літаратурнае жыццё: друкуюцца кнігі, выходзяць літаратурныя перыядычныя выданні, пішуцца крытычныя матэрыялы і агляды, якія часам на самым высокім узроўні суправаджаюць сусветную мастацкую і літаратурную творчасць.

Дело: лист за науку, књижевност и друштвени живот, ур. Драгољуб Павловић, Лазар Марковић, год. 20, књ. 72, св. 1 (15. март 1915) – год. 20, књ. 74, св. 2 (1. септембар 1915), Ниш, Државна штампарија Краљевине Србије. – Од јуна 1914. до марта 1915. обустављено због рата.

Твори: часопис, які асвятляе пытанні навуки, літаратуры і грамадскага жыцця; рэдактары Драгалуб Паулавіч, Лазар Маркавіч. Год выдання 20-ы, том 72, вып. 1 (15 сакавіка 1915 г.); год выдання 20, том 74, вып. 2 (1 верасня 1915 г.). – Ніш: Дзяржаўная Друкарня Каралеўства Сербіі. [З чэрвеня 1914 года па сакавік 1915 года выданне было прыпынена з-за вайны].

Година XX 15 јун 1915 Књига 73, 1

ДЕЛО
ЛИСТ
ЗА НАУКУ, КЊИЖЕВНОСТ И ДРУШТВЕНИ ЖИВОТ

Уредници: Д-р Драгољуб Павловић и Д-р Лазар Марковић
Власник: Ада М. Ставојенић

САДРЖАЈ:

	СТРАНА
Парламентарно амбле. Од Л. М.	3
Рудачко вагаи Правосветка, од Новоселског	7
Тит Стрели. Од Иосифа Сокупић Стремичког	15
Лера Бајров. Од В. Чука	26
Италијанско надмоћство (II). Од Милоша Ристића	22
Сваки вагаи и војводе вагаиу Са. Сави на Врчку. Од Т. Стефановића Високог	30
Уметнички преглед:	
Света Софија охридска, од М. С. Пијаве	37
Војни преглед:	
О јединству командовања, од Јенрала де Лавров	41
Властички преглед:	
Надвојводи кабинет у Енглеској, од Politicall	43
Београд	45

Н И Ш
Штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије
1915

БРОЈ 2. 13. АВГУСТА 1915. ГОДИНА I.

ЈУГОСЛОВЕНСКИ ГЛАСНИК

УРЕЂУЈЕ ОДБОР
СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА

САДРЖАЈ:

Србија и уредство Југословенског — од М. М. Хрватског књижевника и књижевника.	Финансијски вагаи у Србији — од Ж. Савићког вагаи — од М. Барутаког.
Државно вагаи надмоћног вагаиу код Словенског — од Владислава Фабричког.	Уметнички преглед: — од М. Барутаког.
Петар Прерадовић и вагаи надмоћног вагаиу — од Др. Франца Петровића.	Уметнички преглед: — од М. Барутаког.
Народно вагаиу Словенског — од Др. Сима Јерани.	Уметнички преглед: — од М. Барутаког.
Риско дрво — од Терија Тасача.	Уметнички преглед: — од М. Барутаког.
Београд у вагаи — од В. Чука.	Уметнички преглед: — од М. Барутаког.
Милитаризам и вагаи вагаиу — од Паве Тоши.	Уметнички преглед: — од М. Барутаког.
Властички преглед:	
Вагаи вагаиу на Државног — од Др. Јосифа Југословског.	Уметнички преглед: — од М. Барутаког.
Уметнички преглед — од Јосифа Шарачића.	Уметнички преглед: — од М. Барутаког.
Државног	Уметнички преглед: — од М. Барутаког.
Вагаиу на Петровицу — од Ва. П.	Уметнички преглед: — од М. Барутаког.
Народно преглед:	
О војводи вагаиу — од Милоша Петровића.	Уметнички преглед: — од М. Барутаког.

Н И Ш
ШТАМПАНО У СРПСКОЈ КРАЉЕВСКОЈ ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ
1915.
ЦЕНА 050 ДЕН.

Југословенски гласник, ур. Стево Галогожа, уређује одбор Срба, Хрвата и Словенаца, св. 1-5 (авг. – окт. 1915), Ниш, Српска Краљевска државна штампарија. – Часопис је био последњи који је излазио у Нишу пред бугарску окупацију јужне Србије октобра 1915. године.

Југославјански весник, рэдактар Степа Галагажа, рэдагуе савет сербаў, харватаў і славенаў, вып. 1-5 (жнівень-кастрычнік 1915 г.). – Ніш, Сербская Каралеўская Дзяржаўная Друкарня. [Гэты часопис быў апошнім, які выходзіў у Нішы перад балгарскай акупацыяй паўднёвай часткі Сербіі ў кастрычніку 1915 г.]

Будимир Граховац, *Живот и смрт Проке Јовкића – Нестора Жучног*, Државна штампарија Краљевине Србије, Ниш, 1915.

Будимир Граховац, *Жицце і смерць Прокі Ёўкіча – Нестара Жучнага*. – Ніш: Дзяржаўная Друкарня Каралеўства Сербіі, 1915.

Српски југ, власник и ур. Бранислав Нушић, Скопље, 1914–1915.

Сербски поудзень. Уласник і рэдактар Браніслаў Нушыч. – Скоп'е, 1914 -1915 .

Почетком априла 1916. године, по окончању повлачења српске војске на Крф и незапамћене трагедије коју је преживела, покренуте су на том острву *Српске новине*. У првом броју, 7. априла 1916, објављена је Данунцијева *Ода народу српском* у препеву Милутина Бојића. Јавила се потреба да се пише о трагизму повлачења српске војске, о голготи, болу и патњама, о вери и нади у могуће лично и колективно спасење. Тако се на Крфу родио нулти, новогодишњи број будућег крфског Забавника под насловом *1917. додатак Српских новина*. Следећи, први број, носи назив *Забавник* и излази једанпут месечно на шеснаест страна током ратне 1917. и 1918. године.

Име уредника није забележено, али се зна да је први уредник крфског *Забавника* био Бранко Лазаревић, а током 1918. Павле Стевановић. Упркос ратним околностима, *Забавник* је окупио изузетне сараднике попут Тодора Манојловића, Бранка Лазаревића, Пере Слијепчевића и других. Они су објављивали чланке са великом ерудицијом и расправљали како о литерарним делима тако и о делима музичке и ликовне уметности.

У *Забавнику* су се огласили песмама, прозом, критикама, драмским стваралаштвом и Јован Дучић, Владислав Петковић Дис, Милутин Бојић, Светислав Стефановић, Тодор Манојловић, Јосип Косор, Тин Ујевић, Сибе Миличић, Владимир Черина, Иво Ђипико, Никола Даничић, Зарија Поповић, Никола Трајковић, Милош Н. Ђурић, а под иницијалом Р. М. П. први пут се јавља Растко Петровић.

Оригинални примерци *Српских новина* покренутих на Крфу, 1916.

Арыгінальня экзеплъяры *Сербской газеты*, заснаваная на Корфу, 1916 год

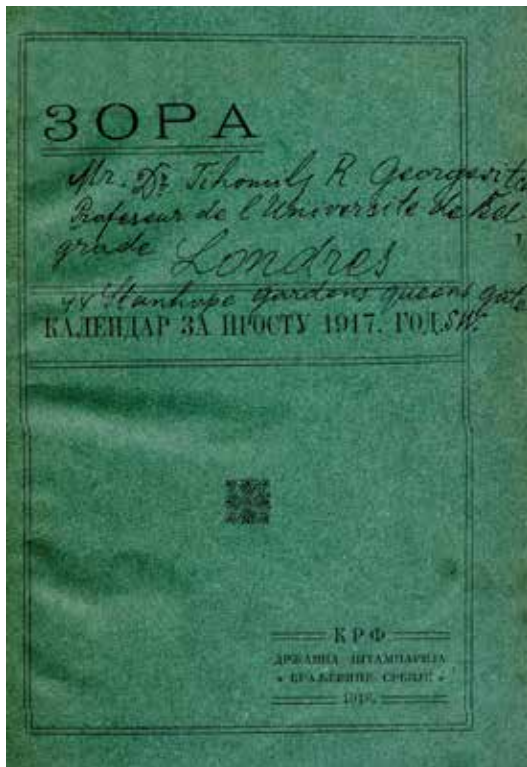
Оригинални примерци *Забавника* који је покренут на Крфу као додатак *Српских новина*, 1917-1918.

Арыгінальня экзеплъяры *Забавника*, заснаваного на Корфу як додатка да *Сербской газеты*, 1917-1918 г.

У пачатку красавіка 1916 гада, пасля завяршэння адыходу сербскай арміі на Корфу і неймавернай трагедыі, якую яна перажыла, на востраве пачала выдавацца *Сербская газета*. У першым нумары, 7 красавіка 1916 г., апублікавана “Ода народу сербскаму” Данунцыя ў паэтычным перакладзе Мілуціна Боіча. З’явілася неабходнасць напісаць пра трагізм вываду сербскай арміі, пра сербскую Галгофу, пра боль і пакуты, пра веру і надзею ў магчымае асабістае і калектыўнае выратаванне. Так нарадзіўся на Корфу нулявы, навагодні нумар будучага Корфскага *Забайніка* пад назвай “1917”. Дадатак да *Сербскай газеты*. Наступны, першы нумар атрымаў назву *Забайнік* і выходзіў штомесяца да шаснаццаці старонках у ваенныя 1917 і 1918 гады.

Імя рэдактара не пазначана, але вядома, што першым рэдактарам часопіса корфскага *Забайніка* быў Бранка Лазаравіч, а на працягу 1918 года – Паўле Стеванавіч. Нягледзячы на ваенныя ўмовы, выданне з’яднала такіх выдатных супрацоўнікаў, як Тодар Манойлавіч, Бранка Лазаравіч, Пера Сліепчавіч і інш. Публікаваныя імі артыкулы вылучаліся вялікай эрудыцыяй, а прысвячаліся як літаратурным творам, так і пра творам музыкі і выяўленчага мастацтва.

У *Забайніку* друкавалі свае вершы, прозу, крытыку, драматычныя творы Ёван Дучыч, Уладзіслаў Петкавіч Дзіс, Мілуцін Боіч, Светыслаў Стэфанавіч, Тодар Манойлавіч, Ёсіп Косар, Цін Уевіч, Сібіз Мілічыч, Уладзімір Чэрына, Іва Чыпіка, Нікала Данічыч, Зарыя Попавіч, Нікала Трайкавіч, Мілаш Н. Джурыч, а пад ініцыяламі Р. М. П. ўпершыню з’яўляецца Растка Петравіч.

Зора: календар за просту 1917. годину, Крф, Државна штампарија Краљевине Србије, 1916.

Зара: календар на звычайны 1917 год. – Корфу: Дзяржаўная Друкарня Каралеўства Србii, 1916.

Домовина: илюстраваны календар за годину 1918 која је проста, Крф, Државна штампарија Краљевине Србије, 1918.

Айчына: ілюстраваны календар на звычайны 1918 год – Корфу: Дзяржаўная Друкарня Каралеўства Србii, 1918.

Дневни лист *Ратни дневник* : званични извештаји Ратног пресбирио излази од 1914. до 1918. године, најпре у Валеу и Крагујевцу, а од 1916. у Солуну. Представља драгоцен историјски извор као званичан билтен о операцијама српске војске у Првом светском рату. Од броја 34 (1917) уведен је литерарни подлистак који доноси текстове Милана В. Ђорђевића, Константина Балмонта, Младена Ђуричића, Луја Војновића, Ђ. Лазаревића, Драг. П. Илића и др.

Штодзјенна газета *Ваенны дзённік*— афіцыйны паведамленні Ваеннага прэсбюро; выдавалася з 1914 па 1918 гады, спярша ў Валеу і ў Крагујевцу, а з 1916 г. у Салоніках. З'яўляецца вельмі каштоўнай гістарычнай крыніцай як афіцыйны бюлетэнь са звесткамі пра аперацыі сербскай арміі ў Першай сусветнай вайне. Ад № 34 (1917 г.) ўведзены літаратурны дадатак, які змяшчаў тэксты Милана В. Джорджавіча, Канстанціна Балмонта, Младана Джурычыча, Луя Вайнавіча, Дж. Лазаравіча, Драг. П. Іліча і іншых.

Напред, Бизерта, Команда српских трупа, 1916–1918. – Лист је покренуо командант српских трупа у Тунису пуковник Ђорђе Ђорђевић, 28. феб. 1916. Излазио је дневно, изузев недељом. Књижевни прилози објављују се у недељном прилогу „Из старих ризица“ од маја 1917.

Уперед [Бизерта] – Камандаванне сербских войсковых часцей, з 1916 па 1918 год. - Газету заснаваў камандуючы сербских войсковых часцей у Тунісе - палкоўнік Джорджа Джорджавіч, 28 лютага 1916 г. Яна выходзіла штодзённа, акрамя нядзелі. Літаратурныя матэрыялы публікаваліся ў штотыднёвым дадатку «З старадаўняй рызніцы» ад мая 1917 года.

Горски вијенац владике црногорскога Петра Петровића Његоша, Genève, Éditeurs Voucoumirovitch, Popovitch et Loucarévitch, [191?].

Горны вјенац уладыкі чарнагорскога Пятра Петравіча Његаша. – Genève: Editeurs Voucoumirovitch, Popovitch et Loucarévitch, [191? г].

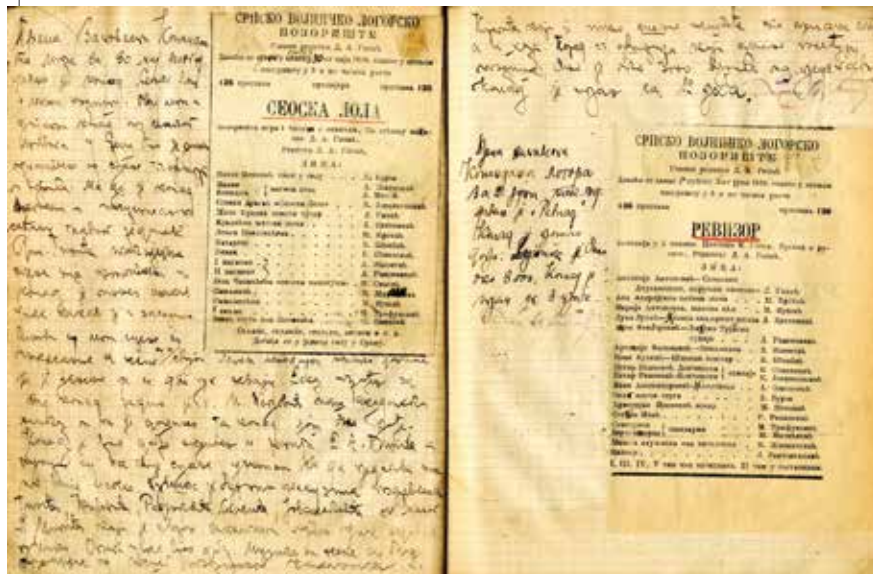
М. Б. Недић, *Косовске ноћи: фрагменти*, Бизерта, Штампарија српских инвалида, 1918.

М. Б. Недзич, *Косаўскія ночы: фрагменты*. – Бізерта: Друкарня сербских инвалидов, 1918.

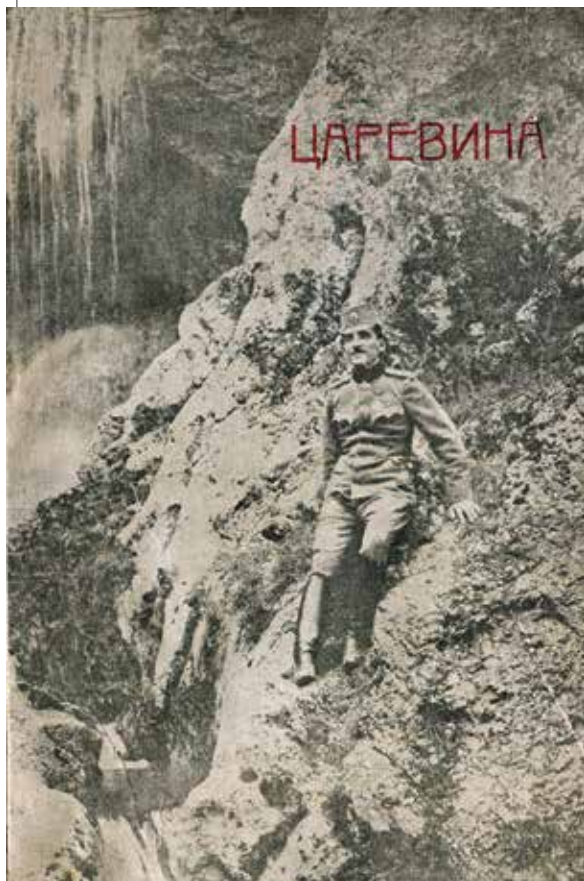
Дневник представа српског војничког логорског позоришта у Надору (Тунис), 1918, рукопис, 1. св.

Дзэ́нник спектакляў сербскага ваеннага тэатра ў Надорскім лагэры (Туніс), 1918 год (рукапіс, сшытак 1).

Царевина, српски народни календар за просту ... годину која има 365 дана,
ур. Милан Јевтић, Њујорк, Српска књижара Боже Ранковића, 1917.

Царства, сербски народны календар на звычайны... год, у якім 365 дзён, рэд.
Мілан Евтыч. – Нью-Ёрк: Српская кнігарня Божа Ранкавіча, 1917.

Српски орлић : орган српских ученика у Лицеју у Бастији (Француска), 1917.

Сербскае арляня : орган сербских вучняў Ліцэя ў Басту (Францыя), 1917 .

Мићун М. Павичевић, *Прекоморке*, Њујорк, Штампарија Јос. А. Омеро, 1918.

Мичун М. Павичавич. *Заморскія*. – Нью-Ѕрк: Друкарня Ёс. А. Омеро, 1918.

Књижевна хроника: књижевни оглас: avis litteraire,
Женева: Библиотека југословенске књижевности,
„Југословенска култура“, 1917.

Литературная хроника: Литературныя аб'явы: avis littéraire. – Женева:
Библиотэка югославянскэй літаратуры, «Югославянскэй култура», 1917.

AVIS LITTÉRAIRE ЖЕНЕВА, ЛУГА 1917. КЊИЖЕВНИ ОГЛАС.

КЊИЖЕВНА ХРОНИКА

ИЗДАЊЕ ДВА ПУТА НЕДЕЉНО
ИЗДАЊЕ И ШТИЦА „ЈУГОСЛОВЕНСКА КУЛТУРА“
СЕНТЕНА, СКА ДО И КОМПАНИЈА, Ш.

ПРЕПЛАЊЕ У ПУТУ ПИШАЊЕ
7 Фр.

ПРЕПЛАЊЕ У ПУТУ ПИШАЊЕ
САМО ЗА ПУТУ ПИШАЊЕ

Прва Број „Књижевна Хроника“ се издаје илустрирана издање ко крајем овогодишњег са
свађеним: Писма југословенске књижевности — Југословенска култура — Братска организација
својиме југословенске — Литературна култура — Библиотека југословенске — Радња
— Илустрирана — Писма.

ЈУГОСЛОВЕНСКА КЊИЖЕВНОСТ

Има много странајих издања раде на изи-
свађеним југословенској култури, да се нешто крај-
ње издање обезбеди славној култури, да
да стари дела југословенске књижевности
издаје издање, да објављује Југословенску —
издање је издање издање да издање издање
културној издање, да издање издање
издање издање и издање издање.
Издање је издање издање, да издање издање
издање издање издање издање издање издање.

У тој издање издање издање издање издање
издање издање издање издање издање издање
издање издање издање издање издање издање
издање издање издање издање издање издање.

Почетком се издање издање издање издање
издање издање издање издање издање издање.

1. Иван Цанкар. За Крстом. Новела. Са по-
словним сликама, портретом и биографском
записима. Текст за Србе, трезно издање,
Фабрикант. Цена 1.— Фр.
2. П. В. Мисир. Горски Вијенац. Са
уводним књижевним портретом писма-
лаца, историјом биографијом и коментаријом.
Цена 1.50 Фр.
3. Милораду. Сирт Смајил-овић Че-
стић. Са сликама биографског издања.
Цена 0.50 Фр.
4. Драг Ј. Лазаревић. Одабране књиже-
вности. Цена 1.— Фр.
5. Петар Прeradовић. Песме.
6. Мило Лује Врбанец. Сирт Смајил-
овић.
7. Ва. Давидовић. Одабране књиже-
вности.
8. Јосиф Новак. Изабране књижевности.
9. Ђуро Јашић. Песме.

Да би старији издање издање, да издање издање
издање издање издање издање издање издање
издање издање издање издање издање издање
издање издање издање издање издање издање.

Тржиште се издање издање издање издање
издање издање издање издање издање издање
издање издање издање издање издање издање
издање издање издање издање издање издање.

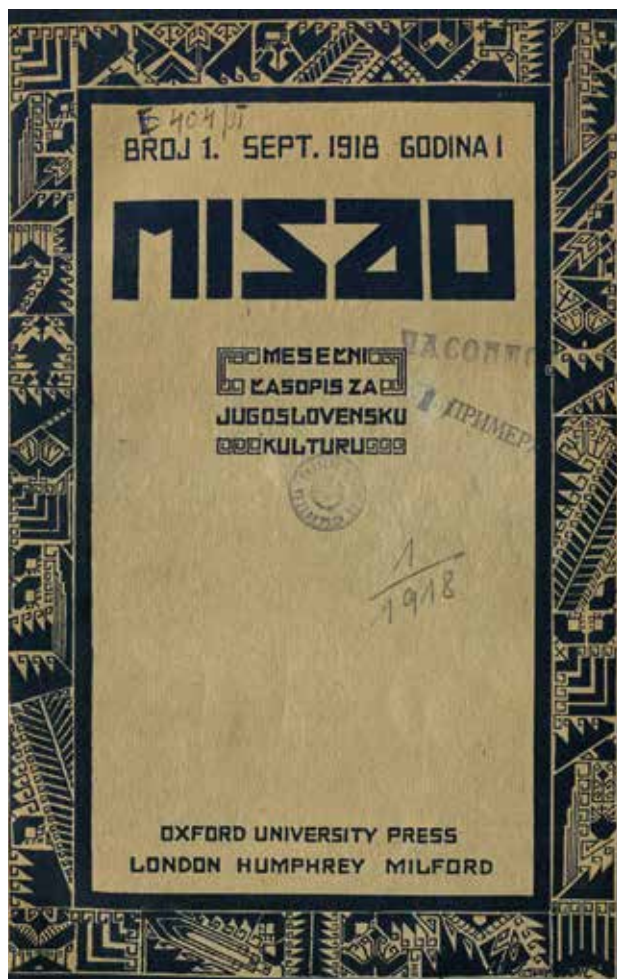
На издање издање издање издање издање
издање издање издање издање издање издање
издање издање издање издање издање издање
издање издање издање издање издање издање.

Издање издање издање издање издање
издање издање издање издање издање издање
издање издање издање издање издање издање
издање издање издање издање издање издање.

За Крстом.

Издање издање издање издање издање
издање издање издање издање издање издање
издање издање издање издање издање издање
издање издање издање издање издање издање.

Издање издање издање издање издање
издање издање издање издање издање издање
издање издање издање издање издање издање
издање издање издање издање издање издање.

Misao: mesečni časopis za jugoslovensku kulturu, ur. Momčilo T. Selesković, Dragutin P. Subotić, London, Oxford University Press – Humphrey Milford, 1918/1919.

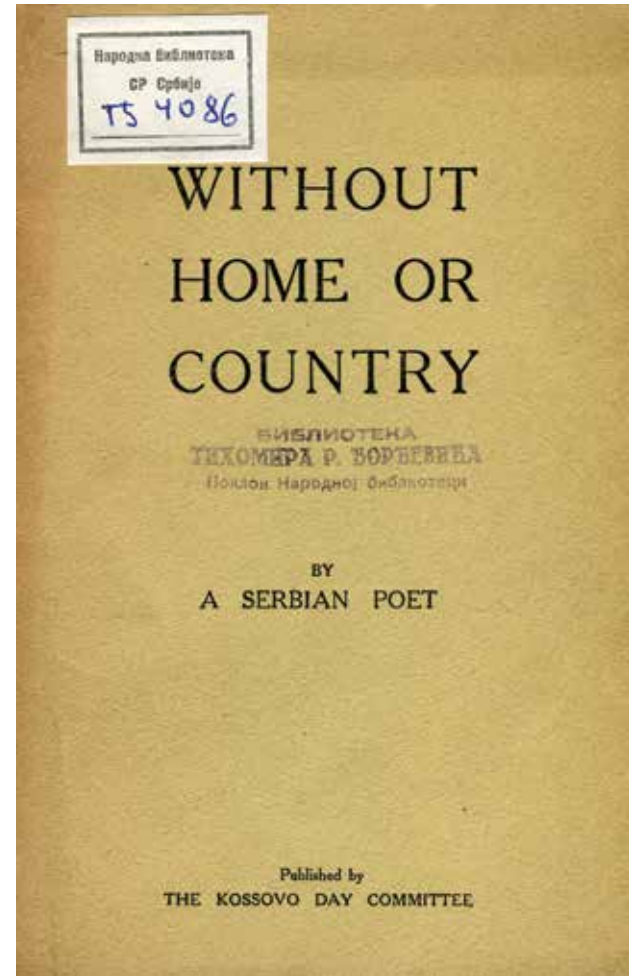
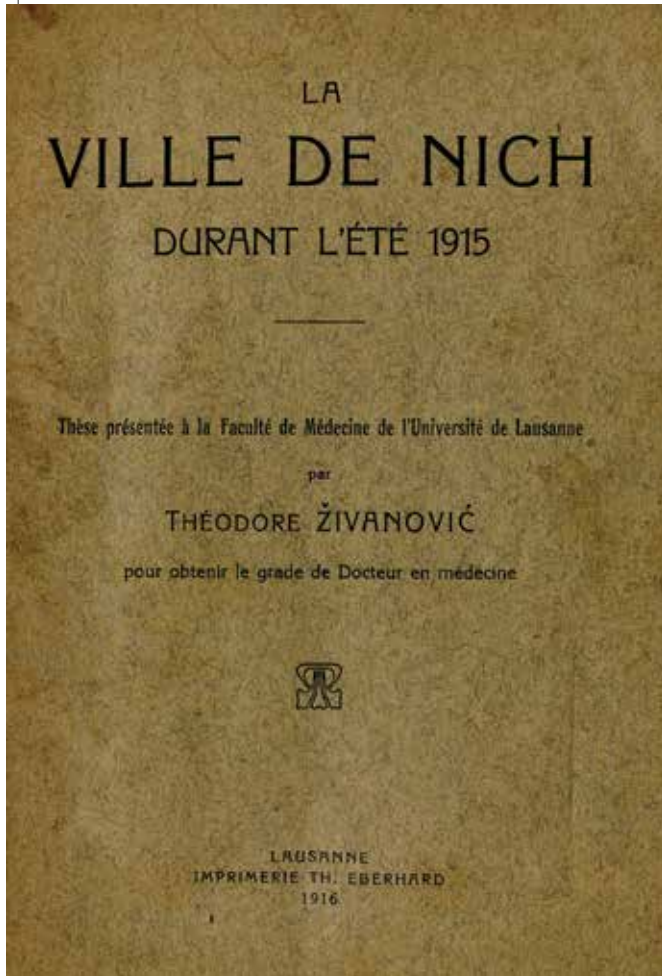
Думка: штомесячны часопіс югаславіянскай культуры, рэд. Момчыла Т. Селескавіч, Драгунцін П. Субоціч. - Лондан, Oxford University Press - Humphrey Milford, 1918/1919 .

Milostislav Bartulica, *Raspeće Srbije*, Antofagasta : Jugoslovenska narodna odbrana, 1917.

Міласціслаў Бартуліца. *Укрыжаванне Сербіі*. - Антафагаста: Югаслаўская Народная абарона, 1917.

Théodore Živanović, *La ville de Nich durant l'été 1915*, Lausanne : T. Eberhard, 1916

Serbian Poet, *Without Home or Country*: (a Serbian's letter to an English Friend), London : The Kosovo Day Committee, 1916

Песниці бола и поноса

Паэты болю і годнасці

Према попису објављеном у крфском *Забавнику* 15. септембра 1917. године, у периоду од септембра 1912. до тог момента погинуло је у борбама или умрло од тифуса осамдесет двоје српских књижевника, уметника, научника и новинара. То су били углавном омладинци који су својим раним делима, сарађујући у значајним часописима, били оцењени као наде српске књижевности и науке. Међу њима су и имена великих песника и прозних писаца – Владислава Петковића Диса, Милутина Ускоковића, Велимира Рајића, Уроша Петровића, Нестора Жучног. На овом списку још увек нису забележена имена Милутина Бојића и свих оних стваралаца који ће страдати до краја Првог светског рата, а иза којих ће остати неисписане и нештампане песме. Њихова места у историји српске књижевности остала су празна.

Паводле списка, апубликованих у крфским *Забавнику* 15. верасња 1917. године, за период з верасња 1912. г. до таго моменту загинали су бая ці памерлі ад тыфу осемдзесат два чалавекі з ліку сербскіх пісьменнікаў, мастакоў, навукоўцаў і журналістаў. У асноўным гэта былі маладыя людзі, якія па першых творах, супрацоўнічаючы са значнымі часопісамі, былі ацэнены як надзея сербскай літаратуры і навукі. Сярод іх – таксама імёны вялікіх паэтаў і празаікаў: Уладзіслаў Петкавіч Дзіс, Мілуцін Ускокавіч, Велімір Раіч, Ураш Петравіч, Нестар Жучны. У гэтым ж спіс усё яшчэ не занесены імёны Мілуціна Боіча і ўсіх тых творцаў, якія загінуць да канца Першай сусветнай вайны, а за імі застаюцца ненапісаныя і ненадрукаваныя вершы. Іх месцы ў гісторыі сербскай літаратуры засталіся незанятымі.

„Целу ноћ, исти дах цветова снежних дисасмо,
Друже мој; пробуђен, крај тебе, мишљах: О, кол'ко слеп!
Ти спаваш, друже, и твој сан, великим својим миром, је леп.”

Из песме Растка Петровића

Велики друг: за спомен на тридесет хиљада мојих вршњака који помреше у Албанији

Урош Петровић (1888–1915), књижевник и књижевни критичар, докторирао на Сорбони у Паризу 1907. године Од 1908. је доцент француске књижевности на Универзитету у Београду. Умро је у Прокупљу приликом повлачења српске војске према Албанији.

Милутин Ускоковић (1884–1915), приповедач и романописац. Приликом повлачења са српском војском у тренутку растројства скочио је у таласе набујале Топлице и утопио се октобра 1915. године.

Милутин Бојић (1892–1917), песник, драмски писац и књижевни критичар. Као учесник у Првом светском рату, преживео је прелаз преко Албаније и песнички овековечио Плаву гробницу код острва Вида. У Солуну објављује *Песме бола и поноса*. Умире у солунској болници 1917. године.

Владислав Петковић Дис (1880–1917), песник. Преживео је повлачење српске војске преко Албаније, одакле је пребачен на Крф, а затим у Француску, где пише своју последњу збирку песама *Недовршене песме*. При повратку у Грчку, брод на коме је пловио код Крфа пресеће и потапа немачка подморница.

Прока Јовкић – Нестор Жучни (1886–1915), песник, ратни добровољац. Умире од пегавог тифуса у болници у Нишу априла 1915. године.

Велимир Рајић (1879–1915), песник, одбијен због болести као добровољац. Уређује најпре у Београду *Ратне записе* и међу последњима се повлачи из престонице. У току повлачења умире у Горњем Милановцу.

“Усю ноч, тое ж дыханне кветак снежных мы ўдыхалі,
Мой сябар; прачнуўшыся, побач з табою, я думаў: О, які ж сляпы!
Ты спіш, дружа, і твая мара, вялікім сваім спакоям, такая прыгожая”

З верша Растка Петравіча

Вялікі сябар: памяці трыццаці тысяч маіх аднагодкаў, якія памерлі ў Албаніі

Ураш Петравіч (1888-1915), пісьменнік і літаратурны крытык, доктарскую ступень атрымаў у Парыжскай Сарбоне ў 1907 годзе. З 1908 г. – дацэнт французскай літаратуры ў Бялградскім Універсітэце. Памёр у Прокупле пры адступленні сербскай арміі ў Албанію.

Мілуцін Ускокавіч (1884-1915), апавядальнік і раманіст. У час адступлення сербскай арміі у момант расстройства скочыў у хвалі бурлівай Топліцы і патануў, у кастрычніку 1915 года.

Мілуцін Боіч (1892-1917), паэт, драматург і літаратурны крытык. Як удзельнік Першай сусветнай вайны перажыў адступленне праз Албанію і паэтычна ўвекавечыў Блакітную грабніцу каля вострава Від. У Салоніках апублікаваў *Песні болю і гонару*. Памёр у ў Салонікскім шпіталі ў 1917 годзе.

Уладзіслаў Петкавіч Дзіс (1880-1917), паэт. Таксама перажыў адыход сербскай арміі праз Албанію, адкуль быў перамешчаны на востраў Корфу, а затым у Францыю, дзе напісаў свой апошні зборнік вершаў *Недакончаныя вершы*. Пры вяртанні ў Грэцыю карабель, на якім ён плыў, бліз Корфу сустрэла і патапіла нямецкая падводная лодка.

Прока Ёўкіч - Нестар Жучны (1886-1915), паэт, вайсковы добраахвотнік. Памёр ад тыфу ў Нішкай бальніцы ў красавіку 1915 года.

Велімір Раіч (1879-1915), паэт, не быў прыняты ў войска як добраахвотнік з-за хваробы. Спачатку рэдагаваў „Ваенныя запісы“ ў Бялградзе і ў ліку апошніх пакінуў сталіцу. Падчас адступлення памёр у Горнім Міланаўцы.

Милутин Бојић, Нештампане песме, Солун, 1917. – Аутограф песама датираних од фебруара 1914. до јесени 1917. Вероватно последња песма коју је написао спевана је у болници у Солуну, у којој је песник умро 8. новембра.

Милуџин Бојч. Недрукаванья вершы. - Салонікі, 1917 г. - аутограф вершау, датаваних ад лютага 1914 да восені 1917 гг. (Верагодна, апошні верш, які ён написаў, створаны ў Салоніккім шпіталі, дзе паэт 8 лістапада памёр).

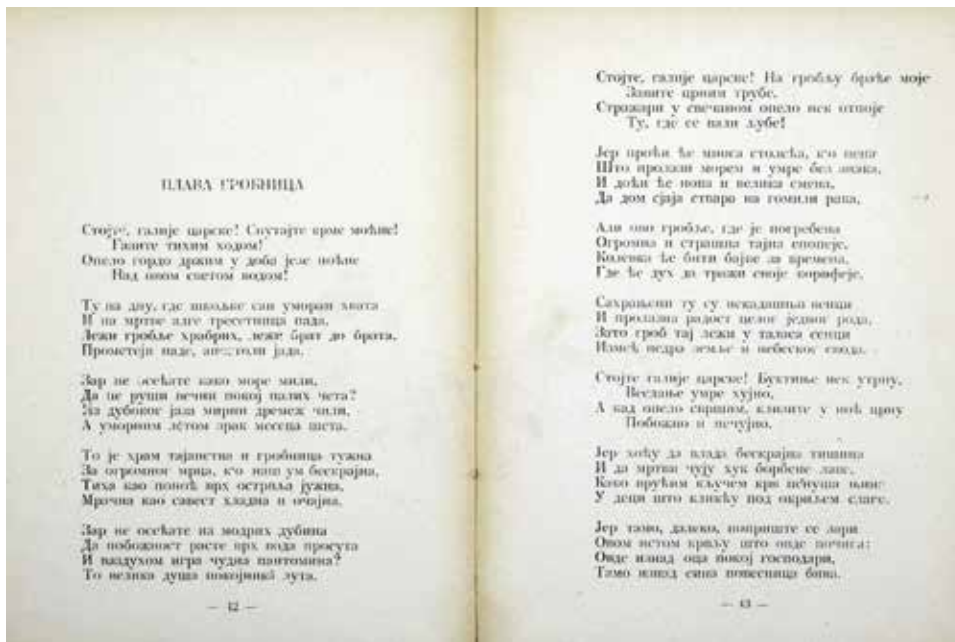
Милутин Бојић, „Плава гробница“, песма објављена у збирци Песме бола и поноса, Солун, Штампарија Аквароне, 1917.

Милуџин Бојч. „Блакитная гробница“ (верш, надрукаваны ў зборнику “Песні болю і годнасці” - Салонікі: Друкарня Аквароне, 1917).

Прока Јовкић, „НoH“, Дело (Ниш), књ. 72, бр. 4, 1915, стр. 175

Прока Ђукіч. „Ноч“ Твори (Ниш), том. 72, 1915, № 4, с. 175

ПЛАВА ГРОБНИЦА

Стојте, галије царске! Ступајте крам мојине!
Галије тихим ходом!
Опело гордо држма у доба јесе појине
Над овом светом водом!

Ту на дру, где шиваље син уморан злата,
И на зрине аде тресетина пада,
Лежи гробље хрибрих, лежи брат до брата,
Прометеји наје, англосам јада,

Зар не осећате како море мила,
Да не руши нечи повој палих мета?
Из дубоког јаза мирин дресик шила,
А уморним летом зрак месеца шила.

То је храм тајанство и гробница тужна
За опромон мира, којо мисл ум бескрајна,
Тужа као повој арх остригла ружна,
Мрачна као савест клада и чељна.

Зар не осећате на водних дубина
Да побожаност расте арх вода просута
И надухом игра чудна пантомима?
То велика душа повећинај лута.

— 12 —

Стојте, галије царске! На гробљу бројке моје
Зашите први гробље,
Строчари у свештеном опело неса итнине
Ту, где се пали дубе!

Јер проба ће мина стидеља, јачи него
Што пролази мирин и умре без мина,
И доки ће нова и велика сини,
Да дом сјаја стваро на голми рана.

Али ово гробље, где је погребена
Огромна и страшна тајна епопеје,
Коленика ће бити боље за архимна,
Где ће дух до тражи своје ворафеје.

Савромени ту су икадашња нечаја
И пролазна радост целог једног рода,
Јето гроб тај лежи у таласа сенца
Изнад, посто земље и небесног стода.

Стојте галије царске! Букуните неск утрну,
Веслање умре хујно,
А кад опело савином, клините у ноћ црну
Побожно и печујно.

Јер моћу да плада бескрајна тишина
И да зртин чују дух борбене лине,
Како пружин клучем крв побучна мина
У лева што клинчу под окрљем слаге.

Јер тамо, далеко, анархисте се лорн
Овом истом крвљу што опде поштега:
Овде млада она повој господара,
Тамо млада она повећинај боша.

— 13 —

Милутин Бојић, *Каин*, Штампарија Ђ.Мунца и М.Карића, Ниш, 1915

Милуџин Боич. *Каин*. – Ниш: Друкарња Дж. Мунца і М. Карыч, 1915.

Примерци *Ратних записа*, илустрованог књижевног часописа који је Велимир Рајић уређивао у Београду од октобра 1914. до јуна 1915. године. У часопису је Рајић штампао и своје три родољубиве, пригодне песме.

Экземпляры *Варенных записаў*, илюстрованага літаратурнага часописа, які рэдагаваў Велімір Раіч ў Бялградзе з кастрычніка 1914 г. па чэрвень 1915 года. У часопісе Раіч друкаваў і тры свае патрыятычныя, адпаведныя сітуацыі, вершы.

Моја Отаџбина.

Не плачем само с болом свога срца
Рад земље ове убоге и голе;
Мене све ране мога рода боле,
И моја душа с њим патн и грца.

Овдје, у болу срца нестразна,
Ја носим кретице свих патњи и мука;
И крв што капа са душманских рука,
То је крв моја, из мојијех рана

Ја плачем плачем многих меклиона—
Мој сваки уздах, свака суза бона,
Њиховна болом моли се и ниште.

И свуда, где је српска душа која,
Тамо је мени отаџбина моја —
Мој дом и моје све мило отаџниште.

Алекса Р. Шантић.

Повратак ратника

Вяртанне ратнікаў

Милош Црњански, Тодор Манојловић, Ранко Младеновић, Растко Петровић, Љубомир Мицић, Душан Васиљев, Станислав Винавер, Јосип Сибе Миличић, Драгиша Васић, учесници у рату на обе стране, већ пред крај рата, 1917. и 1918. године, почињу да објављују дела која наговештавају нове поетичке оквире у којима ће се развијати авангардна књижевност послератног периода. Обједињују их ратне теме и мотиви, идеје о слому свих традиционалних вредности, бесмислу ратног страдања, али и осећање трагичне подељености младе генерације без обзира на страну у којој су учествовали. Средишњи мотив повратка ратника у домовину у песничкој збирци *Лирика Итаке* Милоша Црњанског (1919) суштински одређује карактер појаве ране авангарде у српској књижевности.

Милаш Црњански, Тодар Манойлавић, Ранка Младенавић, Растка Петровић, Любомир Мицић, Душан Васиљев, Станислава Винавер, Ђосип Сибе Миличић, Драгиша Васић – удзельничали ў вайне з абодвух бакоў, але да канца вайны, ў 1917 і 1918 гадах, сталі публікаваць творы, якія прадвешчаюць новыя паэтычныя каноны, паводле якіх будзе развівацца авангардная літаратура пасляваеннага перыяду. Аб'ядноўваюць іх ваенныя тэмы і матывы, думкі пра крах традыцыйных каштоўнасцяў, пра бессэнсоўнасць ваенных пакут, а таксама і адчуванне трагічнага падзеленасці маладога пакалення, незалежна ад таго, на якім баку яны ў вайне ўдзельнічалі. Галоўны матыв – воінаў, якія вяртаюцца на радзіму ў зборніку паэзіі *Лірыка Итакі* Мілаша Црњанскага (1919 г.), па сутнасці вызначае характар з'явы ранняга авангарду ў сербскай літаратуры.

„Најновија уметност, особито лирика, претпоставља извесне, нове осетљивости. Они, који не могу да дишу без предратне уметничке атмосфере, разуме се, прилазе јој узалуд.

Свуд се то осећа, да су хиљаде и хиљаде прошле крај лешина и рушевина, и обишле свет, тражећи мисли, законе и живот, бивше, непромењене. Оне траже стару, навиклу књижевност, познате, удобне сензације, протумачене мисли. Лирику вечних, свакидашњих метафора, оно драго циле-миле сликова, хризантема, које су, тако јасне и разумљиве цветале у недељним додацима. Али су дошли нови заноси, нове мисли, нови закони и нови морали. Може се бити против нас, али против наших садржаја и интензија узалудно.

Свет никако да чује ужасну олују над нашим главама, док се доле тресе, не политички однос, нити књижевне догме, него живот. То су мртви, који пружају руке! Треба их наплатити.“

Милош Црњански, „Објашњење Суматре“, *Српски књижевни гласник*, 1920.

„*Naša patnička generacija izumire. Ona je sva pregažena i uništena. Sablast crvene furije rata iskopala je svojim zločinačkim pandžama groblja za sve nas – za milijune ljudi. Jedan mrtvac na dva vojnika. Ne zaboravimo nikad, da je ubijeno 13 milijuna ljudi u prošlom deceniju, od bede umrlo 10 milijuna a oslabljeno 150 milijuna. A mi što ostadosmo kao poslednja straža, nosimo zajednički bol pod srcem, zajedničku dušu očaja, zajednički protest: **Nikada više rata! Nikada! Nikada!***“

Љубомир Мичић, „Човек и уметност“, *Zenit* (Zagreb), 1921.

„Навейшае мастацтва, асабліва лірыка, прадугледжвае нейкія новыя пачуцці. Тыя, хто не можа дыхаць без атмасферы даваеннага мастацтва, вядома, падыходзяць да яе дарма.

Ва ўсім гэта адчувацца, што тысячы і тысячы душ прайшлі каля трупаў і руін, і абышлі ўвесь свет, шукаючы думак, законаў і жыцця ранейшых, без змен. Яны шукаюць старой, звыклай і вядомай літаратуры, камфортных сенсацый, інтэрпрэтаваных думак. Лірыку вечных, штодзённых метафар, тых дарагіх ціле - міле рыфмаў, хрызантэм, якія, так ясна і зразумела квітнелі ў нядзельных дадатках. Але прыйшлі новыя натхненні, новыя думкі, новыя законы і новыя маральныя ўстаноўкі. Можна быць супраць нас, але супраць нашага зместаў і памкненняў – марна.

Свет ніяк не хоча чуць страшэннай буры над нашымі галовамі, у той час калі ўнізе скалынаюцца не палітычныя адносіны, не літаратурныя догмы, а жыццё. Гэта – нябожчыкі, якія працягваюць рукі! Ім трэба належнае аддаць”.

Мілаш Црнянскі, „Тлумачэнне Суматры”, Сербскі літаратурны веснік, 1920 .

“Наша пакутнае пакаленне вымірае. Яно ўсё затаптана і знішчана. Прывід чырвонай фурыі вайны выкапаў сваімі злачынскімі кіпцюрамі магілы для ўсіх нас - для мільёнаў людзей. Адзін мярцвяк на два воіны. Ніколі не варта забываць, што забіта 13 мільёнаў людзей за апошне дзесяцігоддзе, ад беднасці памерла 10 мільёнаў, збяднела 150 мільёнаў. А мы, што засталіся як апошняя варта, носім агульны боль пад сэрцамі, агульную душу адчаю, агульны пратэст: **„Вайны больш - ніколі! Ніколі! Ніколі!”**

Любамір Міціч. „Чалавек і мастацтва”, *Зеніт* (Загреб), 1921 год.

Милош Црњански (1893–1977), отпочиње своје књижевно деловање у току Првог светског рата. Смрт, разарање и бесмисао рата непосредно доживљава као присилно регрутовани официр са аустроугарке стране. Ране песме објављује у загребачким часописима *Савременик* и *Књижевни југ* почев од 1917. године, чиме најављује промену књижевне парадигме и почетак деловања авангарде у српској књижевности.

Ранко Младеновић (1892–1943), књижевник, истакнути представник послератне авангарде. У рату учествује као добровољац у Бачком батаљону (1.300 каплара). У бици на Сувору бива заробљен, тако да Први светски рат преживљава у аустријским заробљеничким логорима. Из заробљеништва се враћа фебруара 1919. године.

Тодор Манојловић (1883–1968), књижевник, књижевни и ликовни критичар и теоретичар, драмски писац, један од најзначајнијих представника српске авангардне књижевности после Првог светског рата. Године 1916. одлази из Италије као добровољац на Крф, где сарађује у *Српским новинама* и *Забавнику*.

Растко Петровић (1898–1949), класик модерне српске књижевности. Као свршени гимназијалац са српском војском напустио је Београд, прешао Албанију и дошао до Крфа. У Ницу је евакуисан 1917. године, а од 1918. до 1920. живи у Паризу, где завршава Правни факултет.

Љубомир Мицић (1895–1971), књижевник, у првим послератним годинама оснивач зенитизма, интернационалног авангардног правца. Мобилисан је у јесен 1915. године у Загребу као студент Филозофског факултета и упућен у Галицију на фронт 1916. године. Са фронта је враћен „због лудила“ крајем исте године и смештен у санаторијум у Самобору. Збирку песама *Ритми мојих слутња* објављује у Загребу 1919. године.

Душан Васиљев (1900–1924), песник и прозни писац. У Темишвару је регрутован 1918. пре пунолетства и послат у Италију на фронт на Пијави са аустроугарске стране. Враћа се оболео од маларије и бронхитиса. Није стигао за живота да објави збирку песама.

Станислав Краков (1895–1968), књижевник и публициста. По завршетку гимназије уписао се на Војну академију и као тек свршени питомац кренуо у Први светски рат. Учествовао је у многим биткама, преживео албанску голготу. Рањен је 1915. године. Прву приповетку *Смрт поручника Ранђића* објавио је у часопису *Мисао* 1919. године.

Јосип Сибе Миличић (1886–1944), књижевник и књижевни критичар родом са Хвара. Студирао је романистику и славистику на универзитетима у Бечу, Фиренци, Риму и Паризу. По избијању Првог светског рата добровољно је приступио српској војсци. Прикључио се групи српских писаца окупљених око *Забавника*, на Крфу (1917–1918), заједно са хрватским писцима Владимиром Черином и Тином Ујевићем.

Станислав Винавер (1891–1955), књижевник и преводилац, пре рата студирао на Сорбони математику и физику. У Првом светском рату учествовао је као поручник у ђачком батаљону 1.300 каплара. Стигао је до Крфа, где је један од уредника *Српских новина*. Као државни службеник задужен за информативно-дипломатске послове одлази 1916. године у Француску и Енглеску, а затим у току Октобарске револуције борави у Петрограду.

Драгиша Васић (1885–1945), књижевник, у Првом светском рату учествовао као резервни официр у Колубарској бици, прешао преко Албаније и борио се на Солунском фронту. После рата уређује лист *Прогрес* (1920), у коме бјављују прилоге најзначајнији представници послератне авангарде. У збирци приповедака *Утуљена кандила* (1922) ратну тематику обликује модерним прозним поступком.

Мілаш Црнянскі (1893-1977), сваю літаратурную працу пачаў у перыяд Першай сусветнай вайны. Смерць, разбурэнне і бессэнсоўнасць вайны непасрэдна перажывае як афіцэр, прымуова мабілізаваны ў аўстра-венгерскую армію. Раннія вершы публікуе ў заграбскіх часопісах *Сучаснік* і *Літаратурны Поўдзень* пачынаючы з 1917 года, тым самым абвешчаючы змену літаратурных парадыгм і пачатак дзеяння авангарду ў сербскай літаратуры.

Ранка Младэнавіч (1892-1943), пісьменнік, заўважны прадстаўнік пасляваеннага авангарду. У вайне ўдзельнічаў як добраахвотнік Вучнёўскага батальёна (1300 капралаў). Падчас бітвы на Суваборы быў узяты ў палон, так што астатні перыяд Першай сусветнай вайны праводзіць у аўстрыйскіх лагерах. Вяртаецца з палону ў лютым 1919 года.

Тодар Манойлавіч (1883-1968), пісьменнік, літаратурны і мастацкі крытык, тэарэтык, драматург; адзін з самых значных прадстаўнікоў сербскай авангарднай літаратуры пасля Першай сусветнай вайны. У 1916 г. прыйшоў добраахвотнікам з Італіі на Корфу, дзе супрацоўнічаў у *Сербскай газеце* і *Забайніку*.

Растка Пятровіч (1898-1949), класік мадэрнай сербскай літаратуры. Як выпускнік гімназіі пакінуў з сербскай арміяй Бялград, прайшоў Албанію і дайшоў да Корфу. У Ніцу быў эвакуіраваны ў 1917 г, а з 1918 па 1920 гг., жыў у Парыжы, дзе скончыў юрыдычны факультэт.

Любамір Міціч (1895-1971), пісьменнік, у першыя пасляваенныя гады заснавальнік зеніцызма, інтэрнацыянальнага авангардысцкага напрамку. Быў мабілізаваны восенню 1915 года ў Заграбе, як студэнт Філасофскага факультэта, і накіраваны на Галіцыйскі фронт у 1916 годзе. З фронту быў вернуты “з прычыны вар’яцтва” ў канцы таго ж года і змешчаны ў санаторый у Самаборы. Зборнік вершаў *Рытмы маіх прадчуванняў* апублікаваў ў Заграбе ў 1919 годзе.

Душан Васільеў (1900-1924), паэт і празаік. У Тэмішвары быў мабілізаваны ў 1918 годзе яшчэ непаўналетнім і адпраўлены ў Італію на фронт на Піяве з аўстрыйскага боку. Вярнуўся хворым на малярыю і бронхіт. Пры жыцці не паспеў выдаць зборнік вершаў.

Станіслаў Кракаў (1895-1968), пісьменнік і публіцыст. Пасля заканчэння гімназіі паступіў у Ваенную акадэмію і адразу пасля яе заканчэння апынуўся на Першай сусветнай вайне. Удзельнічаў у шматлікіх бітвах, перажыў албанскую галгофу. Быў паранены ў 1915 годзе. Першае апавяданне, *Смерць паручыка Ранджыча* апублікаваў ў часопісе *Думка* ў 1919 годзе.

Ёсіп Сібэ Мілічыч (1886-1944), пісьменнік і літаратурны крытык родам з Хвары. Вывучаў раманістыку і славянскія мовы ва ўніверсітэтэх Вены, Фларэнцыі, Рыма і Парыжа. Пасля абвешчэння Першай сусветнай вайны добраахвотна ўступіў у сербскую армію. Далучыўся да групы сербскай пісьменнікаў, аб’яднаных вакол *Забайніка* на Корфу (1917-1918), разам з харвацкімі пісьменнікамі Уладзімірам Чэрынам і Цінам Уевічам.

Станіслаў Винавер (1891-1955), пісьменнік і перакладчык, да вайны ў Сарбоне вывучаў матэматыку і фізіку. У Першай сусветнай вайне удзельнічаў як паручык батальёна 1300 капралаў. Дайшоў да Корфу, дзе быў адным з рэдактараў *Сербскай газеты*. Як дзяржаўны служачы, адказны за інфармацыйна-дыпламатычныя справы, у 1916 годзе напружаны ў Францыю і Англію, а затым у час Кастрычніцкай рэвалюцыі знаходзіцца ў Петраградзе.

Драгіша Васіч (1885-1945), пісьменнік, у Першай сусветнай вайне прымаў ўдзел як афіцэра запasu ў бітве на Колубары, прайшоў праз Албанію і ваяваў на Саланікскім фронце. Пасля вайны, редагаваў часопіс *Прагрэс* (1920 г), у якім друкавалі свае творы найзначнейшыя прадстаўнікі пасляваеннага авангарду. У зборніку прозы *Згаслая лампада* (1922 г) ваенную тэматыку адлюстроўваў у мадэрнай празаічай тэхніцы.

ЧОВЕК ПЕВА ПОСЛЕ РАТА

Ја сам газио у крви до колена
и немам више снова.
Сестра ми се продала
и мајци су ми одсекли седе косе.
И ја у мутном мору блуди и кала
не тражим плена!
Ох, ја сам жељан зрака! И млека!
И беле јутарње росе!

Ја сам се смејао у крви до колена
и нисам питао: зашто?
Брата сам звао душманом клетим,
и кликтао сам, кад се у мраку напред хрли
и онда лети к врагу и бог и човек и ров!
а данас мирно гледим, како ми жељну жену
губави бакалин грли
и како ми с главе разноси кров.
И немам воље, да му се светим.

Ја сам до јуче покорно сагибо главу
и бесно сам љубио срам.
И до јуче нисам знао, Судбину своју праву,
али данас је знам!
Ох, та ја сам Човек! Човек!

Није мени жао што сам газио у крви до колена
и преживио црвене године Клања
ради овог светог Сазнања
што ми је донело пропаст;
и ја не тражим плена:
Ох, дајте ми само још шаку зрака
и мало беле, јутарње росе –
остало вам на част!

Душан Васиљев,
транскрипт оригиналног рукописа

СПОМЕН ПРИНЦИПУ

О Балши и Душану силном да умукне крик.
Властела, Војводе, Деспоте беху срам.
Хајдучкој крви нек се ори цик.
Убици дижете видовдански храм.

Слави и Оклопницима нек умукне пој.
Деспотица свети нек нестане драж,
Гладан и крвав је народ мој.
А сјајна прошлост је лаж.

А ко нас воли нек воли камен голи.
Нек пољуби мржњу и мртве.
Ископане очи, вино што се точи,
и славу Убиства и жртве.

О правди и победи светој нек умукне крик.
Оцеви и браћа и сестре беху срам.
Освети мајци нашој нек се ори цик.
Раји, рити дижете косовски храм.

А сунцу и манастирима угушите пој.
Кадифе и свиле нек нестане драж.
Јаук и гробље је народ мој.
Радосна прошлост је лаж.

Мој народ није стег царски што се вије,
Него мајка обешчашћена.
Зној и сиротиња и мржња што тиња
у стиду згаришта и стена.

Милош Црњански,
Лирика Итаке, 1919.

ЧАЛАВЕК СПЯВАЕ ПАСЛЯ ВАЙНЫ

Я хадзіў у крыві па калені
І не нашу больш летуценняў.
Сястру маю прадалі,
і матцы абрэзалі сівыя косы.
І я ў мутным моры блуду і калу
не шукаю здабычы!
О, як я прагну паветра! І малака!
І белай ранішняй расы!

И немам воље, да му се светим.
Я смяяўся ў крыві па калені
і не пытаўся: чаму?
Я называў брата ворагам клятым
і клякатаў, калі ў цемры нёсся наперад
а затым ляцець у пекла і Бог, і чалавек, і роў!
А цяпер спакойна гляджу, як маю любую жонку
пракажоны бакалейшчык абдымае
і над маёй галавой разбурае дах.
І ў мяне няма волі адпомсціць яму.

Я да ўчарашняга дня пакорліва гнуў шыю
і шалёна любіў гэты сорам.
І да ўчарашняга дня я не ведаў
Лёсу свайго сапраўднага,
а сёння ўжо ведаю яго!
О, дык я ж Чалавек! Чалавек!

Не шкада мне, што хадзі у крыві па калені
і перажыў чырвоныя гады Забойства
за гэтыя святыя Веды,
што прынеслі мне спусташэнне;
ды я не шукаю здабычы:
О, дайце мне толькі жменьку паветра
і трохкі белай ранішняй расы -
астатняе вам на гонар!

Душан Васільеў,
транскрыпт арыгінальнага рукапісу

ПАМЯЦІ ГАЎРЫЛЫ ПРЫНЦЫПА

Пра Балшу і Душана дужага няхай змоўкне крык.
Уладары, Ваяводы, Дэспаты былі сорам.
Гайдуцкай крыві няхай гучыць голас.
Забойцу будуйце відаўданскі храм.

Славе і рыцарам няхай змоўкне спеў.
Дэстапавых жанчын няхай знікне шарм,
Галодны, скрываўлены мой народ.
А зіхоткая мінуўшына – гэта хлусня.

А хто нас любіць, хай любіць камень голы.
Няхай палюбіць нянавісць і мёртвых.
Вырваныя вочы і віно, што ліецца,
і славу Забойстваў і ахвяры.

Пра справядлівасць і перамогу святую няхай змоўкне крык.
Бацькі і браты, і сёстры сорам былі.
Помсты маткі нашай няхай гучыць голас
Народу, сіротам будуйце косаўскі храм.

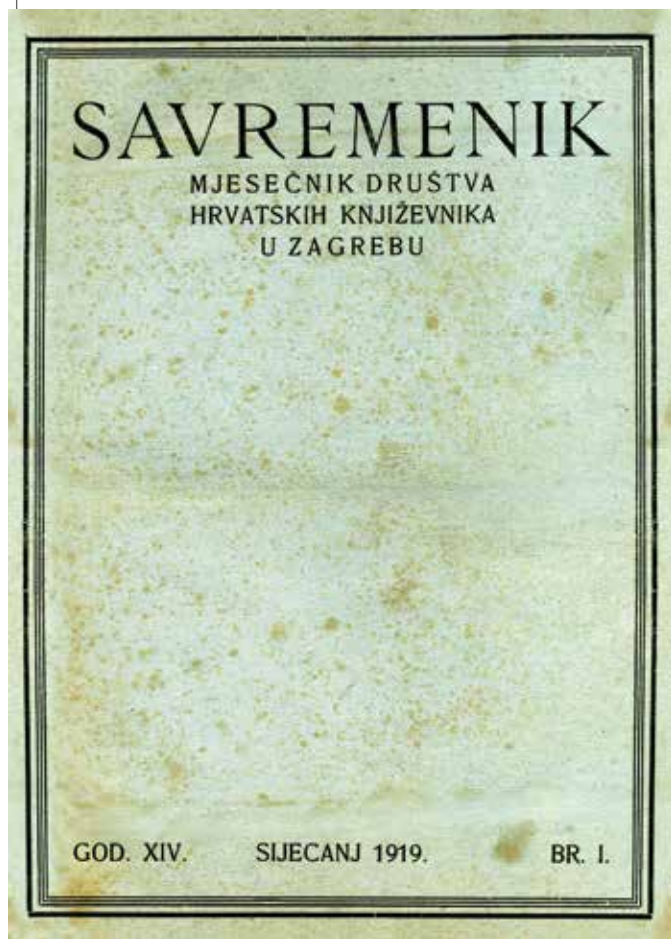
А сонцу і манастырам прыцішце спеў.
Аксаміту і шоўку няхай знікне шарм,
Стогны і могілкі – гэта народ мой.
Радасная мінуўшына – гэта хлусня.

Мой народ не сцяг царскі, які лунае,
А маці зняслаўленая.
Пот і беднасць, нянавісць, якая тлее
ў сораме згарышчаў і камення.

Мілаш Црнянскі
Лірыка Ітакі, 1919 год

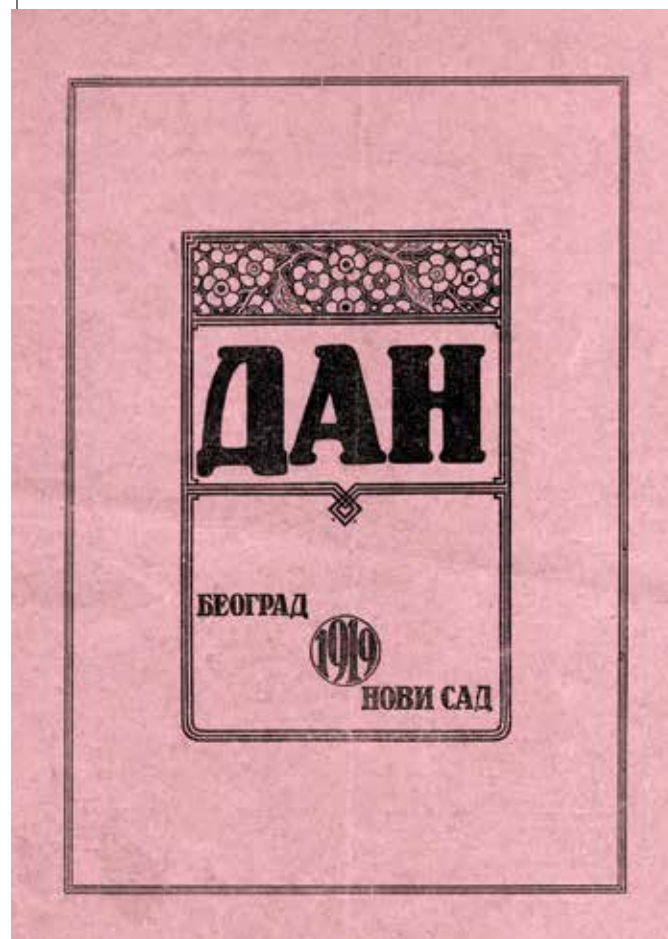
Savremeni: ljetopis Društva hrvatskih književnika, ur. Branimir Vizner-Livadić i Julije Benešić, Zagreb, Društvo hrvatskih književnika, 1917-1918.

Сучаснік: штогоднік Таварыства харвацкіх пісьменнікаў, рэдактар Бранімір Візнэр - Лівадзіч і Юлій Бенешыч. - Заграб: Асацыяцыя харвацкіх пісьменнікаў, 1917-1918 гг.

Дан: часопіс за літаратуру і культурне праблема, одговорни ур. Доброслав Јевђевић, Београд - Нови Сад, 1919-1920.

Дзень: часопіс літаратурны і праблем культуры, адказны рэдактар Дабраслаў Еўджавіч. -- Бялград - Новы Сад, 1919-1920 гг.

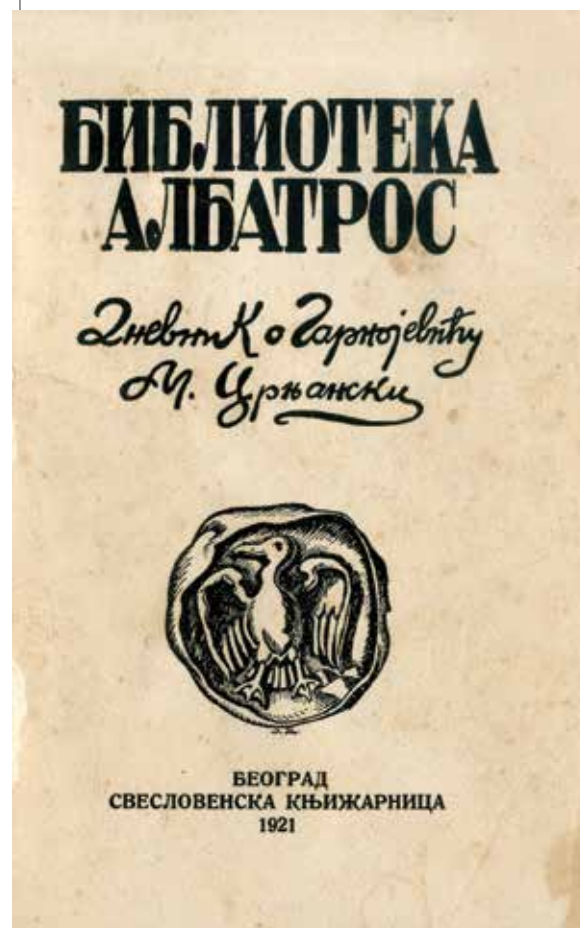
Književni jug, glavni ur. Branko Mašić, ur. Niko Bartulović, Zagreb, 1918–1919.

Літаратурны Поўдзень, галоўны рэд. Бранка Машыч, рэд. Ніка Бартулавіч.
- Заграб, 1918-1919 гг.

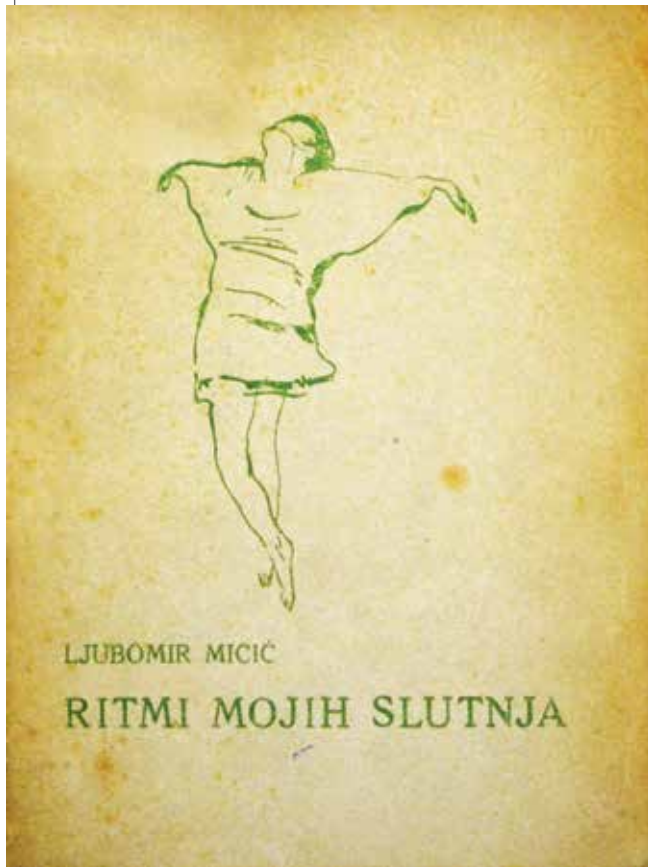
Поетски роман *Дневник о Чарнојевићу* штампан је у бр. 1. чувене Библиотеке „Албатрос“, коју су 1921. године покренули млади авангардни писци. Такође инспирисан управо завршеним ратом, овај роман се по великом утицају који је имао на даље књижевне токове изједначава са његовом збирком *Лирика Итаке*.

Паэтычны раман *Дзённік пра Чарнаявіча* надрукаваны ў №1 знакамітай Бібліятэкі “Албатрос”, якую ў 1921 годзе заснавана маладыя авангардныя пісьменнікі. Натхнёны таксама толькі што заканчанай вайною, гэты раман з-за вялікага ўплыву, які меў на пазнейшыя літаратурныя плыні, параўноўваецца з яго зборнікам *Лірыка Ітакі*.

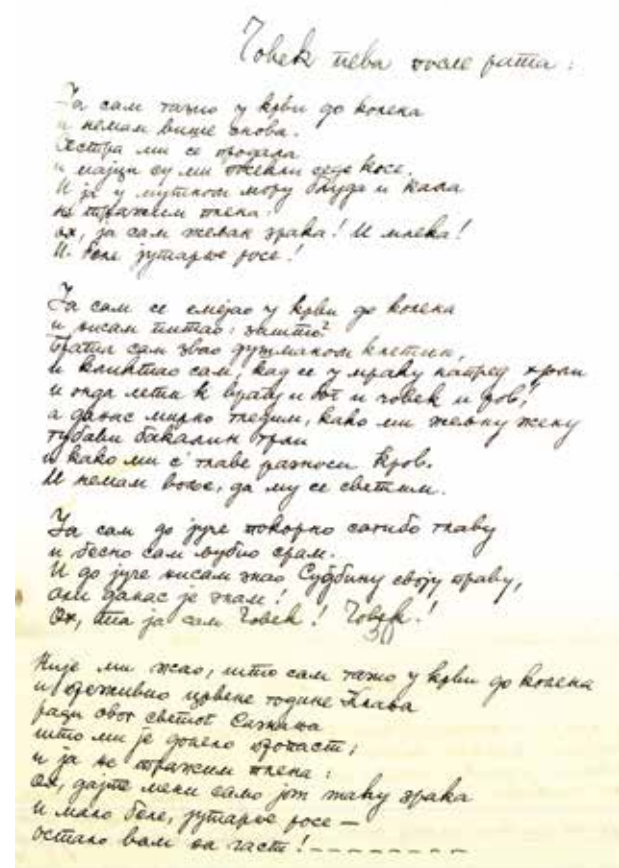
Ljubomir Micić, *Ritmi mojih slutnja*, Zagreb, [s. n.], 1919.

Любомір Міціч. *Ритми маіх прадчуванняў*. - Заграб, [с. н.] 1919.

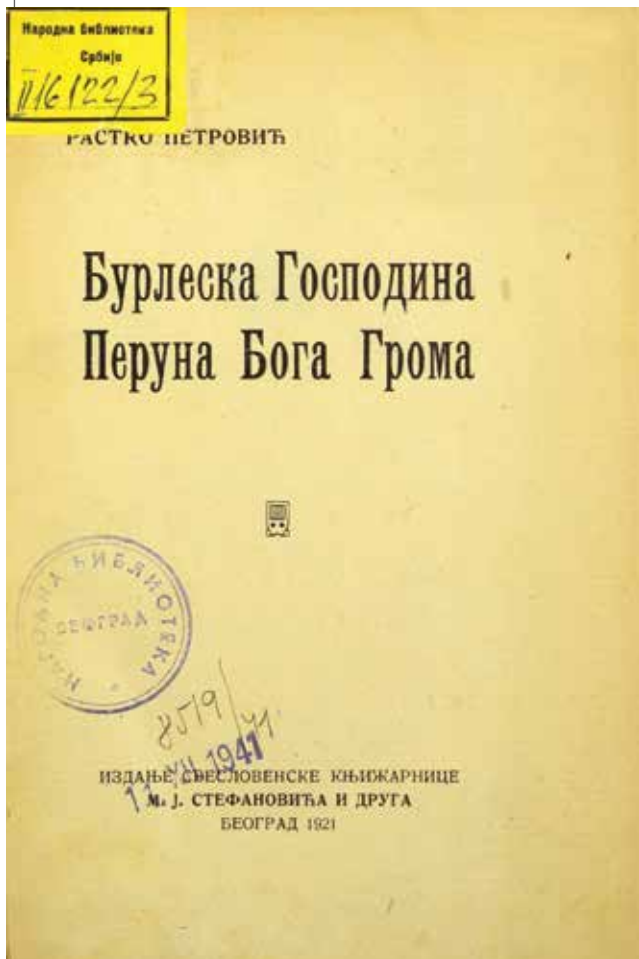
Душан Васиљев, *Песме*, рукописна збирка, б. д., 1 свеска.

Душан Васиљеў, *Вершы*, рукапісны зборнік, б. д., сшытак 1.

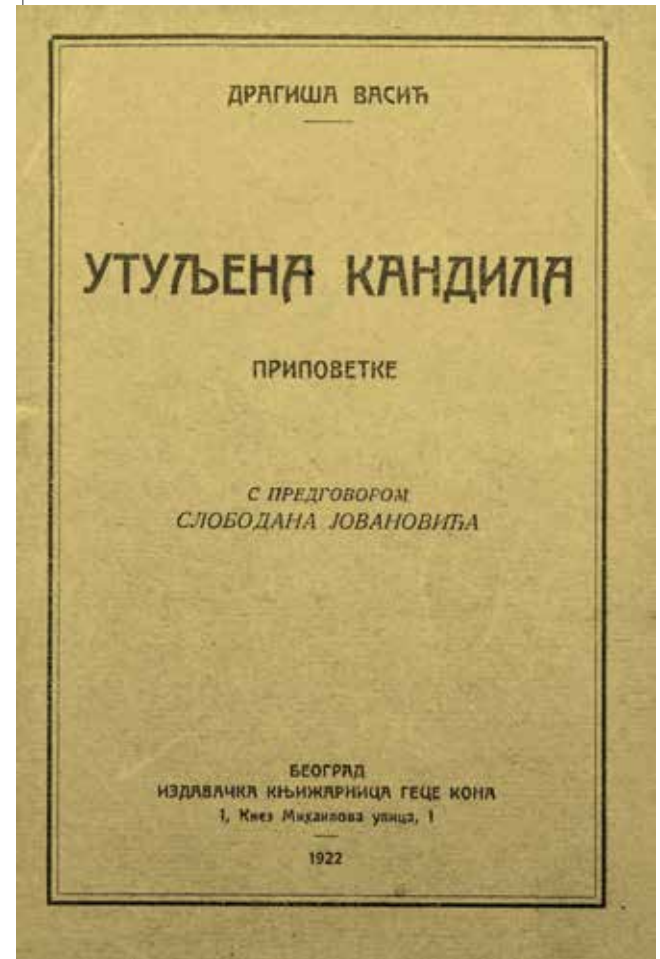
Растко Петровић, *Бурлеска Господина Перуна Бога Грома*, Београд, М. Ј. Стефановић и друг, 1921. - Трећа св. Библиотеке *Албатрос*, којом се манифестује нови, модерни сензибилитет српске послератне авангарде.

Растко Петровић, *Бурлеск Пана Пяруна, Бога Грому*. - Бялград: М. І. Стэфанавић і інш., 1921. (Траці вып. Бібліяткі „Альбатрос“, у яким выяўляецца новая, мадэрная пацуцёвасць сербскага пасляваеннага авангарду.

Драгиша Васић, *Утуљена кандила: приповетке*, с предговором Слободана Јовановића, Београд, Г. Кон, 1922.

Драгиша Васић, *Згаслая лампада: аповяданні*, з прадмовай Слабадана Ёванавіча. - Бялград: Г. Кон, 1922 .

Српска књижевност у Првом светском рату

Каталог изложбе

Народна библиотека Србије
www.nb.rs

За издавача
Ласло Блашковић

Уредник
Драган Пурешић

Ликовно и графичко обликовање
Растко Шурдић

Штампа
?

Тираж
300

Сэрбская літаратура ў гады Першай сусветнай вайны

Выставачны каталог

Нацыянальная бібліятэка Србii
www.nb.rs

За выдаўца
Ласла Блашкавіч

Рэдактар
Драган Пурэшыч

Мастацкае і графічнае афармленне
Растка Шурдзіч

Друк:
?

Тыраж
300

CIP